

**BOEK III
TRAKTAAT II.
OVER**

De begrafenis of ter aarde bestelling van doden.

HOOFDSTUK I.

Bevattende een driedelige verhandeling over de begrafenis.

Onder de gelegenheidszaken en quasi-kerkelijke handelingen wordt de begrafenis gerekend. Over dit onderwerp zouden vele vragen gesteld en veel gezegd kunnen worden. Aangezien onze collega, de heer Carolus de Maets, tijdens zijn leven een groot deel van deze kwestie in een driedelige verhandeling in het jaar 1651 op geleerde wijze en, zoals hij gewoon was, zeer nauwkeurig en oordeelkundig heeft uitgelegd, heb ik besloten om deze verhandeling hier integraal weer te geven, zonder ook maar één woord te veranderen, in plaats van de kern ervan te extraheren en voor mijn eigen gebruik over te nemen. Anders zou ik dat wel gedaan hebben, niet zonder zijn naam te vermelden en te eren. Ik behoor immers niet tot hen die menen dat zij niets moeten zeggen of schrijven, tenzij zij het zelf als eerste hebben bedacht en het tot nu toe onbekend was bij anderen; of tenminste dat zij iets kunnen presenteren als door henzelf bedacht of voor het eerst geschreven aan lezers met weinig kennis van literatuur en boeken. Ik houd mij altijd aan het gezegde van de filosoof: "Het is niet nodig om meer te doen dan wat met minder kan worden gedaan." Ik maak gebruik van deze verkorte methode om eerst de ontdekkingen en goede uitspraken van geleerden aan mijn overdenkingen te onderwerpen (mits de boeken bij de hand zijn), en als ik iets aan hun bevindingen kan toevoegen, voeg ik dat toe; echter zonder vooroordeel of minachting voor hen door wie ik heb geprofiteerd. Bovendien geef ik lezers informatie over de geschriften die mij van nut zijn geweest of die iets hebben bijgedragen aan dit of dat onderwerp of vraag; zodat ook zij, indien gewenst, deze of sommige ervan kunnen raadplegen en vergelijken, afhankelijk van de situatie. Er zijn ook bijzondere redenen waarom ik liever deze verhandeling, ter herinnering aan de gezegende nagedachtenis, opnieuw heb uitgegeven dan andere even geleerde en nauwkeurige verhandelingen van dezelfde auteur. Het was immers zijn laatste werk, waarvan het derde deel al gereed was voor de druk, en dat ik na het overlijden van de auteur (op 20 april) heb laten drukken en op 10 mei onder mijn toezicht heb laten verdedigen.

Het eerste deel droeg de volgende titel:

Theologische verhandeling over de begrafenis van doden. Eerste deel.

Welke, met de gunst van God de Almachtige, onder het toezicht van D. CAROLUS DE MAETS, Doctor in de Heilige Theologie en gewoon hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht, en aldaar zeer waakzaam predikant, zal worden verdedigd door STEPHANUS SZATTHMARI, een Hongaar. Op 22 maart, op de gebruikelijke uren en plaats.

Voordat wij over de begrafenis spreken, zullen wij eerst enkele woorden over het onderwerp zelf zeggen. De begrafenis is dus genoemd naar het begraven. Begraven betekent echter hetzelfde als een lijk (hoewel het ook op andere zaken kan worden

toegepast) ter aarde bestellen, hetzij door het in de aarde te leggen, hetzij op een andere manier. Dit wordt opgemerkt door Plinius in zijn *Naturalis Historia*, boek 7, hoofdstuk 54: “Begraven wordt verstaan als op welke manier dan ook ter aarde besteld, maar begraven in de strikte zin betekent bedekt met aarde.” De begrafenis is dus de handeling van het begraven, tenminste in de gewone zin. Het graf betekent de plaats waar het lijk of zijn resten worden bijgezet. Over de Hebreeuwse woorden קבר (qever), קבור (qevurah), שאול (sheol), en קבורה (qevurah) merk ik op dat קבר en קבורה bij de Hebreeën op twee manieren worden opgevat: in brede en in strikte zin. In brede zin en catachrestisch betekent קבורה het teruggeven aan de aarde; in strikte en eigenlijke zin betekent het begraven in de aarde. Deze catachrestische betekenis vinden wij in Jeremia 22:19, waar over Jojakim wordt gezegd dat hij begraven zou worden met de begrafenis van een ezel. De woorden van de tekst zijn: “Hij zal begraven worden met de begrafenis van een ezel.” Ook de Grieken hebben deze catachrestische betekenis overgenomen. Dat de Grieken deze manier van spreken gebruikten, blijkt uit Photius, die onder de argumenten van de boeken van Ctesias dit hoofdstuk noemt: “Over hen die hun vader met vuur begraven hebben, tegen de wet en de gewoonte van de Hellenen, zoals Herodotus liegt.” Verder blijkt dit uit Diogenes Laërtius, die in zijn proloog vermeldt dat de magiërs doden met vuur begroeven. Ik voeg hieraan toe dat ook de Latijnen dit gebruik kenden, zoals blijkt uit het gezegde van Maecenas: “Ik geef niet om naaktheid; de natuur begraaft de achtergelatenen.” En ook uit wat Cicero zegt in *Tusculanae Disputationes*, boek 1: “In Hyrcanië zijn er honden die de lijken verscheuren, en zij beschouwen dat als de beste begrafenis.” En ten slotte staat bij Plinius in *Naturalis Historia*, boek 4, hoofdstuk 12, tegen het einde: “Hun huizen (van de Hyperboreërs) zijn bossen en heilige plaatsen, en de eredienst van de goden wordt individueel en gezamenlijk uitgevoerd; tweedracht en elke ziekte zijn onbekend; de dood komt alleen door verzadiging van het leven, wanneer de ouden, na feestmaaltijden en zalvingen, van een bepaalde rots in de zee springen. Dit soort begrafenis is het meest gelukkig.”

Om op een gepaste manier over de zaak zelf te spreken, zullen wij eerst iets zeggen over de oorzaken van de begrafenis, vervolgens over de effecten, daarna over de onderwerpen, vervolgens over de bijbehorende zaken, en ten slotte over de tegenovergestelde zaken. Wat het eerste betreft, wordt gevraagd:

1. Waar de begrafenis haar oorsprong heeft en wat haar doel is?
 Antwoord: Er is geen twijfel dat de dood (die uit de zonde is) de oorsprong van de begrafenis heeft gegeven. Want als de mens door de zonde niet de noodzaak van sterven had opgelopen, zou er geen plaats zijn geweest voor een menselijke begrafenis (waar wij hier over spreken), want ook sommige paarden zouden zijn begraven, zoals Plinius vermeldt in *Naturalis Historia*, boek 8, hoofdstuk 42, en een levende ezel zou zijn begraven volgens een magisch ritueel, zoals Jovianus Pontanus vermeldt in *De Bello Neapolitano*, boek 5. Want noch zou het nodig zijn geweest, noch zouden er mensen zijn gevonden die de levenden zouden willen begraven en

bedekken met aarde. Maar toen de dood in de wereld was gekomen, wilden de stervenden in een graf worden bijgezet, en zij die hen het naast stonden, vonden dat de doden begraven moesten worden, omdat een natuurlijke neiging hen daartoe aanzette. Dat deze neiging natuurlijk is, wordt op verschillende manieren aangetoond. Ten eerste lezen wij in de Heilige Schrift dat de heiligen, terwijl zij nog leefden, voorschriften hebben gegeven over het begraven van hun lichamen, en dat de overlevenden de lichamen van hun dierbaren hebben begraven. Zie hierover Genesis 23:4, 19; 25:9; 35:8, 19; 47:1, 29, 30; 48:7; 49:29; 50:1, 13; Numeri 20:1; Deuteronomium 10:6; Jozua 24:1, 30, 32, 33; Richteren 8:1, 32; 10:1, 2; 12:7, 10, 12, 15; 16:31; 1 Samuël 25:1; 31:12, 13; 1 Koningen 2:10; 11:1, 43; 22:51; 2 Koningen 13:20; 2 Kronieken 24:16; 32:33; 35:24; Matteüs 14:12; 27:6; Handelingen 8:2. Ten tweede is het zo dat bijna alle volken de lichamen van hun dierbaren plegen te begraven en dat zij menen dat graven onschendbaar moeten zijn. Bij de Atheners was de zorg voor de begrafenis zo groot dat als een legeraanvoerder de gesneuvelden in een oorlog niet begroef, hij met de dood werd gestraft. Nicias liet het hele leger halt houden om twee soldaten te begraven. Ik laat het voorval met Cimon achterwege. Er waren wel enkele volken waarvan is opgetekend dat zij de lichamen van hun dierbaren niet waardig vonden om begraven te worden, maar deze waren volkomen barbaars en leken alle menselijkheid te hebben afgelegd; zodat uit hun gewoonten niet meer kan worden afgeleid dat de neiging die bij anderen bestaat om de doden te begraven, niet natuurlijk is, dan uit de gewoonten van sommige volken die geheel naakt rondlopen, kan worden afgeleid dat de neiging die anderen hebben om hun naaktheid te bedekken, niet natuurlijk is. Hierop sluiten ook de klachten van de vromen aan, die erover klaagden dat de lichamen van de vromen onbegraven bleven liggen en blootgesteld waren aan de verscheuring door wilde dieren en vogels, Psalm 79:1-3. Ook mag niet worden vergeten dat God soms aan sommigen als beloning voor hun vroomheid heeft beloofd dat zij begraven zouden worden in de graven van hun vaders; anderen heeft Hij bedreigd dat zij geen begrafenis zouden krijgen of dat zij niet bij hun voorouders zouden worden bijgezet. Zie hierover Genesis 15:9, 15; 1 Koningen 13:1, 2; 14:11, 13; 21:23, 24; 2 Koningen 22:1, 22; Jeremia 8:1, 2; 14:7, 16; 16:4, 6; 22:18, 19. Hieraan kan worden toegevoegd dat David, toen hij hoorde dat de inwoners van Jabes het lichaam van Saul en zijn zonen van de muur van Bethsan hadden gehaald en verbrand, opdat zij niet opnieuw een speelbal van de Filistijnen zouden worden, en dat zij hun beenderen hadden begraven, hen niet alleen prees, maar ook verklaarde dat zij door deze daad barmhartigheid hadden betoond aan Saul. 2 Samuël 2:1-5. Bovendien lezen wij in Deuteronomium 34:6 dat God zelf het lichaam van Mozes, toen hij gestorven was, in een vallei heeft begraven, maar zo dat niemand wist waar het graf van Mozes zich bevond. Dat God Mozes begroef, was zonder twijfel om te laten zien hoe dierbaar Mozes Hem was. Dat Hij hem op een onbekende plaats begroef, wordt door de meeste uitleggers geloofd om te voorkomen dat de Israëlieten zijn overblijfselen, als een man die God zeer dierbaar was, zouden misbruiken voor bijgeloof en afgoderij, zoals wij nu zien dat de Rooms-Katholieken de relikwieën van

heiligen, of ze nu echt of vals zijn, misbruiken. Ten slotte is het onwaardig dat het edelste van de dieren, de mens, ja zelfs de heiligen die naar ziel en lichaam tempels zijn van de Heilige Geest (1 Korintiërs 6:19; 2 Korintiërs 6:16), na de dood op dezelfde manier worden behandeld als de dieren, die worden verscheurd door wilde dieren en vogels en worden blootgesteld aan de spot van mensen; maar het is passend dat het lichaam van de mens aan de aarde wordt teruggegeven. De begrafenis van menselijke lichamen vloeit dus voort uit een natuurlijke neiging, waardoor wij niet willen dat onze lichamen en die van onze dierbaren na de dood onrespectvol worden behandeld: want niemand haat zijn eigen vlees, Efeziërs 5:29. Omdat er echter bijna niemand is die niet wil dat zijn lichaam na de dood respectvol wordt behandeld, is daarom bij sommige volken de gewoonte ontstaan om menselijke lichamen te verbranden (natuurlijk zonder dat dit een straf is). Wij lezen in 1 Samuël 31:12 dat de inwoners van Jabes de lichamen van Saul en zijn zonen hebben verbrand en hun beenderen hebben begraven. Het is waarschijnlijk dat dit is gedaan (sommigen geven een andere reden voor deze daad) om te voorkomen dat de Filistijnen, zoals eerder, de lichamen zouden bespotten. Wij lezen ook dat de Romeinen (om nu over andere volken te zwijgen) de gewoonte hadden om lichamen te verbranden: maar Plinius zegt in *Naturalis Historia*, boek 7, hoofdstuk 54, dat deze verbranding niet van oudsher gebruikelijk was, maar ontstond nadat men had ontdekt dat de lichamen van hen die in verre oorlogen waren omgekomen, werden opgegraven. Hij voegt eraan toe dat vele families de oude riten in stand hielden, namelijk het begraven van de doden in de aarde; en dat in de familie van de Corneliï niemand vóór Sulla de dictator werd verbrand: en dat Sulla dit had gewild uit vrees voor vergelding, nadat het lichaam van C. Marius was opgegraven. Omdat dit de oorsprong van de begrafenis is, is het duidelijk dat het doel ervan is om onze overblijfselen na de dood rust te geven.

2. Wordt gevraagd of er geen andere doelen zijn van de begrafenis?

Antwoord: De heidenen geloofden vroeger dat de lichamen van de overledenen ook begraven moesten worden om het de zielen van de overledenen beter te maken. Zo zegt Vergilius in *Aeneis* 6:

“Niemand mag de verschrikkelijke oevers of de schorre stromen oversteken, voordat de beenderen in hun rustplaats zijn neergelegd.”

Maar het is zeker dat dit doel bijgelovig is. Want, om andere zaken achterwege te laten, het geluk of ongeluk van de zielen die hieruit zijn vertrokken, hangt niet af van wat anderen met hun lichamen doen of nalaten, maar van het oordeel van God, die de zielen die het lichaam hebben verlaten, vergeldt naar hun werken die zij in het lichaam hebben gedaan. Onder de christenen ontbreken niet grote mannen die menen dat de begrafenis door God is ingesteld om de hoop op de opstanding te bevorderen. Calvijn zegt zeker in *Institutie* 3, hoofdstuk 25, paragraaf 9, wanneer hij over de opstanding spreekt, dat de begrafenis van de vaders die vóór Christus leefden, met dit doel is ingesteld. Hij bewijst dit 1. uit de specerijen waarmee zij de lichamen van hun dierbaren balsemden. 2. Omdat de Heilige Geest bij het verhalen

van begrafenissen niet minder nauwkeurig is dan bij de voornaamste mysteries van het geloof. 3. Omdat Christus deze plicht als niet alledaags aanbeveelt. 4. Omdat de vaders de ceremonie van de begrafenis nauwgezet in acht namen. 5. Omdat de aartsvader Jakob beval dat zijn beenderen naar Kanaän zouden worden gebracht. Sterker nog, laten wij niet denken dat Calvijn van mening was dat de begrafenis alleen aan de vaders die vóór de vleeswording van Christus leefden, met het doel dat wij hebben genoemd, werd aanbevolen; hij beweert ook dat deze dezelfde functie moet hebben bij het volk van het Nieuwe Testament, *Commentaar op Handelingen*, hoofdstuk 8, vers 2. Zijn woorden zijn: “Hoewel de algemene reden, die altijd en overal bij de vromen moet gelden, zonder twijfel bij hen gewicht had. Want de begrafenisritus heeft betrekking op de hoop op de opstanding, zoals hij vanaf het begin van de wereld door God is ingesteld met dit doel.” Zie ook zijn *Commentaar op de Harmonie van Matteüs 8:22* en *Commentaar op Johannes 19:40*. Maar ik laat deze mening aan zijn aanhangers over.

3.

Nu volgt een bespreking van de effecten van de begrafenis.

Vraag 1: Biedt de begrafenis enige troost aan de doden, en schaadt het ontbreken van een begrafenis hen?

Antwoord: Nee. Omdat het lichaam na de dood geen gevoel meer heeft. Daarom kan er noch vreugde door de begrafenis, noch verdriet door het ontbreken ervan bij hen ontstaan. Bovendien weten de gescheiden zielen niet specifiek wat er op aarde gebeurt. Zie Job 14:22, Prediker 9:6 en Jesaja 63:16. Dit heeft ook betrekking op de belofte die aan Josia is gedaan in 2 Koningen 22:20, waar God hem belooft dat hij verenigd zal worden met zijn vaders en in vrede in zijn graf zal worden bijgezet, zodat zijn ogen het kwaad dat God over Jeruzalem zal brengen, niet zullen zien.

Ik ben me ervan bewust dat er een brief bestaat die wordt toegeschreven aan een zekere Lucianus, vertaald door een zekere Avitus, waarin wordt verteld dat Gamaliël drie keer aan hem verscheen en de plaats aanwees waar zijn eigen lichaam, evenals die van Stefanus, Nicodemus en zijn zoon Abibius, begraven lagen. Hij beval dat er een bidplaats voor hen zou worden gebouwd en geopend, zodat de zaken van de christenen zouden verbeteren. Er wordt ook gemeld dat de lichamen van Gervasius en Prothasius aan Ambrosius zijn geopenbaard door een visioen, en veel soortgelijke verhalen kunnen worden aangehaald, wat zou kunnen suggereren dat zielen die van het lichaam zijn gescheiden, betrokken zijn bij menselijke aangelegenheden. Het Woord van God moet echter onze leidraad zijn, en niet dergelijke openbaringen.

Bovendien ontkennen kerkvaders zoals Tertullianus, Athanasius, Chrysostomus en anderen, zoals opgemerkt door Maldonatus in zijn commentaar op Lucas 16, dat de zielen van de doden aan de levenden verschijnen, om de volgende redenen:

1. Omdat het nutteloos is voor de levenden. Want als zij de levenden niet geloven, zullen zij ook de doden niet geloven, zoals Abraham antwoordt aan de rijke man in de gelijkenis.

2. Zelfs als mensen de straffen van de verdoemden met eigen ogen zouden zien, zouden zij niet sneller tot bekering komen.
3. Als dit zou gebeuren, zou het na verloop van tijd in verachting raken.
4. Dit zou de oorzaak kunnen zijn van vele dwalingen, waarbij de duivel zich voordoet als een gescheiden ziel en mensen overtuigt van wat hij maar wil.

Augustinus bewijst in zijn boek *Over de zorg voor de doden*, hoofdstuk 13, door middel van rede en Schrift, dat de zielen van de doden zich niet bemoeien met de levenden. Zie ook wat hij zegt in hoofdstuk 14. Wat de brief van Lucianus betreft (die Baronius opneemt in zijn *Annalen*, deel 5, onder het jaar 415 na Christus), deze heeft weinig gewicht, omdat hij geschreven of verzonnen is door een bijgelovig persoon, zoals iedereen die hem leest gemakkelijk kan zien. Wat Ambrosius betreft, noch hij in zijn *Brief 58* of *Preek 91*, waar hij spreekt over de ontdekking van de lichamen van Gervasius en Prothasius, noch Augustinus in *De Stad van God* 1.22.8, *Belijdenissen* 9.7, *Over de Eenheid van de Kerk* hoofdstuk 19, of *Preek over Diverse Onderwerpen* 39, waar hij dezelfde ontdekking noemt, zegt dat de zielen van deze martelaren aan Ambrosius zijn verschenen. Ik zal niet langer bij deze kwesties stilstaan. Ik merk alleen op dat hoe verder we verwijderd zijn van de tijd van Christus, hoe vaker dergelijke verschijningen zijn geworden, naarmate het bijgeloof is toegenomen. Zie het oordeel van Martyr over deze kwestie in *Loci Communes*, Klasse 3, Hoofdstuk 6, Sectie 14, over de begrafenis.

Vraag 2: Voor wie is de begrafenis dan nuttig, als het geen troost biedt aan de doden?

Antwoord: De begrafenis is een troost voor de levenden. Wanneer ik zeg dat de begrafenis een troost is voor de levenden, bedoel ik zowel degenen die na de dood begraven zullen worden, als anderen die hen dierbaar zijn. De eersten, niet omdat zij na de dood plezier beleven aan de begrafenis, maar omdat zij tijdens hun leven blij zijn wanneer zij weten dat zij na hun dood met eer zullen worden begraven, en omgekeerd bedroefd zijn wanneer zij weten dat hun lichamen op een mesthoop zullen worden gegooid of aan een galg zullen worden overgelaten. Vandaar dat Goliath, toen hij op het punt stond tegen David te vechten, dreigde hem niet alleen te doden, maar ook zijn lichaam aan wilde dieren en vogels te geven. De laatsten, omdat weinigen zo onmenselijk zijn dat zij niet bedroefd zijn wanneer zij zien dat degenen van wie zij hielden na hun dood verwaarloosd blijven liggen en niet aan de aarde kunnen worden teruggegeven. Zo hebben de mannen van Jabes, met groot gevaar voor hun leven, de lichamen van Saul en zijn zonen ontruikt aan de Filistijnen, die hen aan de muur van Bethsan hadden opgehangen om hen te schande te maken, en hebben hen verbrand en hun beenderen begraven. Hiervoor werden zij door David geprezen, die toevoegde dat zij barmhartigheid hadden betoond aan hun heer, wat betekent dat als Saul tijdens zijn leven had geweten wat zij zouden doen, hij het als barmhartigheid of goedheid zou hebben geïnterpreteerd.

§4. We gaan nu over naar het onderwerp van de begrafenis, en eerst naar degenen die begraven moeten worden, en vervolgens naar de plaats van de begrafenis.

Vraag 1: Moeten alle mensen, voor zover het in onze macht ligt, begraven worden, en is het verkeerd om de lichamen van misdadigers onbegraven te laten na hun executie?

Antwoord: God had in Deuteronomium 21:23 bepaald dat het lichaam van een gehangene niet de hele nacht aan de boom mocht blijven hangen, maar op dezelfde dag als de executie begraven moest worden, opdat het land niet verontreinigd zou worden. Sommige geleerde mannen zijn daarom van mening dat ook vandaag de dag de lichamen van misdadigers begraven moeten worden en niet aan galgen moeten worden overgelaten, zoals vaak door magistraten wordt gedaan, zodat de rottende lichamen van de boosdoeners anderen angst inboezemen. In mijn mening zie ik echter niet hoe dit uit deze passage kan worden bewezen. Want ik erken niet dat deze wet eeuwig was, maar zeg dat het een politieke en ceremoniële wet was, die zijn vervulling heeft gevonden in Christus (Galaten 3:13) en ons niet langer bindt.

Er wordt gezegd dat de reden voor de wet eeuwig is, namelijk dat degenen die aan een boom zijn opgehangen, vervloekt zijn door God, en alle boosdoeners voor Hem verachtelijk zijn. Ik antwoord echter:

1. De vervloeking of verwensing die aan deze wet ten grondslag ligt, is niet de morele vervloeking die elke zonde verdient (Deuteronomium 27:26, Galaten 3:13), maar een ceremoniële, die bestond in de hoogste graad van ceremoniële onreinheid. Dit liet niet toe dat degenen die met deze verwensing vervloekt waren, de hele nacht in dezelfde lucht als de levenden bleven hangen zonder het land te verontreinigen, maar eiste dat zij voor de nacht begraven werden om te voorkomen dat het land verontreinigd zou worden.
2. De verontreiniging van het land die voortvloeide uit het laten hangen van een gehangene aan de boom gedurende de nacht, was ceremoniël, vergelijkbaar met, hoewel ernstiger dan, de ceremoniële onreinheden die voortvloeiden uit contact met een dood menselijk lichaam of het kadaver van een onrein dier (Numeri 19:14, Leviticus 11:10, 28, 31, enz.).
3. Deze vervloeking was typologisch en wees op Christus (Galaten 3:13).

Antwoord 2: Het wordt ontkend dat alle boosdoeners die aan de ultieme straf werden onderworpen, vervloekt waren met de verwensing die hier wordt besproken. Want de Schrift zegt dit nergens, en God kon naar Zijn welbehagen een ceremoniële vervloeking opleggen aan degenen die aan een boom werden opgehangen, terwijl andere misdadigers die aan de ultieme straf werden onderworpen, hiervan werden uitgezonderd. Want met dezelfde vrijheid verklaarde Hij bepaalde dieren onrein en andere rein in het Oude Testament.

Dus naar mijn oordeel is deze wet niet eeuwig, maar was zij specifiek voor de Joden, en daarom kan er niet uit worden afgeleid dat het verkeerd is om misdadigers aan een galg te laten hangen. Piscator in zijn commentaar op Genesis 40 en Perkins in zijn commentaar op Galaten 3:13 zijn het met mij eens. Rivetus mag hier ook niet worden vergeten, die beweert dat de vervloeking die in Deuteronomium 21:23 wordt besproken, ceremoniël was (*Cathol. Orthod.*, Tractaat 2, Hoofdstuk 9, Sectie 60, §5). Andere argumenten die worden aangevoerd voor de noodzaak om misdadigers die aan de ultieme straf zijn onderworpen te begraven, zijn van weinig gewicht, dus ik laat ze achterwege.

Hoewel ik van mening ben dat het niet onwettig is om de lichamen van misdadigers aan een galg te laten hangen om anderen angst in te boezemen, moet er wel voor worden gezorgd dat de levenden geen schade ondervinden, wat nauwelijks te vermijden zou zijn als lichamen zouden mogen rotten op plaatsen die door mensen worden bezocht of bewoond. Want strengheid tegen de schuldigen mag niet leiden tot schade voor de onschuldigen. Straffen moeten gericht zijn op het algemeen welzijn.

11. Vraag: Is het niet verstandiger om begraafplaatsen aan te leggen op open en luchtige plaatsen, ver verwijderd van menselijke bewoning, in plaats van kerken en nabijgelegen begraafplaatsen te openen voor de begrafenis van menselijke lichamen?

Antwoord: Ik ben er duidelijk van overtuigd dat dit verstandig is. De redenen zijn:

1. Omdat kerken plaatsen zijn die bestemd zijn voor kerkelijke bijeenkomsten en de uitoefening van openbare eredienst.
2. Omdat het bijna onvermijdelijk is dat er uit de lichamen die in kerken en aangrenzende begraafplaatsen worden begraven, vooral in dichtbevolkte steden en vooral tijdens pestepidemieën, walgelijke, giftige en voor de levenden schadelijke dampen vrijkomen.
3. Omdat vaststaat dat de aartsvaders buiten de steden, op plaatsen ver verwijderd van menselijke bewoning, zijn begraven. Zie Genesis 23:14 en volgende verzen, en 35:8, 19; Jozua 24:30, 32, 33. We lezen wel in 2 Koningen 11 en 2 Kronieken 24:16 dat David en de koningen na hem graven hadden in de stad David, maar deze graven waren niet voor iedereen toegankelijk, en slechts weinigen werden erin bijgezet. Bovendien kan er een reden zijn geweest om te voorkomen dat hun beenderen aan spot werden blootgesteld door vijanden die diep in het koninkrijk doordrongen. Ten slotte (als het waar is wat Josephus vertelt in *Oudheden* 7.12) werd er een grote hoeveelheid goud in Davids graf gelegd. Hij vermeldt namelijk dat Hyrcanus, toen hij belegerd werd door Antiochus, die Pius werd genoemd, om de belegering op te heffen, daaruit drieduizend talenten haalde; later haalde Herodes, na het openen van een andere kamer, ook een grote som geld daaruit. We lezen ook in 1 Samuël 25:1 dat Samuel in zijn eigen huis werd begraven, maar we lezen niet dat zijn huis een gemeenschappelijke begraafplaats was, zoals onze kerken dat zijn. Misschien gebeurde dit Samuel vanwege zijn verdiensten voor Israël, of om zijn beenderen te beschermen tegen invallen van vijanden.
3. Ook de Joden werden vroeger buiten de steden begraven, zoals blijkt uit Marcus 5:5, Lucas 7:12 en Johannes 19:41.
4. Omdat in dichtbevolkte steden, waar weinig kerken zijn, de beenderen van de doden, vooral tijdens pestepidemieën, vaak worden verspreid of in knekelhuizen worden gestort, wat zeer onmenselijk is, zoals de vrome koning Josia aantoonde in 2 Koningen 23:16.
5. Bij de Atheners verboden de wetten van Solon elk graf binnen de stad. Ook werden graven uitgesloten van de stad Rome volgens de wetten van de Twaalf Tafelen. De vroege kerkvaders waakten er zorgvuldig voor dat niemand in kerken werd begraven. Zie Hospinianus, *Over Kerken*, boek 3, hoofdstuk 1; Stephanus Durantus, *Over Kerkelijke Riten*, boek 5, hoofdstuk 23; Azorius, *Morele Instellingen*, deel 2, boek 9, hoofdstuk 6.
6. Uit de gewoonte om in kerken te begraven, is ook de gewoonte ontstaan om de wapens van overledenen in kerken op te hangen, wat voor velen aanstootgevend is en de spot van

de Rooms-Katholieken uitlokt, die ons verwijten dat wij dit toestaan, terwijl wij de beelden van heiligen verwijderen.

7. Deze gewoonte om doden in kerken te begraven, is om zeer twijfelachtige redenen ontstaan. Toen namelijk, na het herstel van de vrede voor de kerken, de oude martelaren die op begraafplaatsen buiten de steden of op minder bekende plaatsen waren begraven, naar kerken werden overgebracht, en nadat er heilige diensten voor de doden waren ingesteld, en mensen door bijgeloof geloofden dat deze diensten de doden ten goede kwamen, wilde iedereen op begraafplaatsen naast kerken worden begraven, om na de dood de vruchten van deze heilige handelingen te ontvangen. De priesters remden dit niet alleen niet af, maar moedigden het zelfs aan, omdat zij er aanzienlijke inkomsten uit haalden. Zo gebeurde het geleidelijk dat wat Cyrillus in zijn boek *Tegen Julianus* de heidenen verweet, namelijk dat hun beroemdste tempels graven en monumenten waren, ook op christenen van toepassing werd, omdat bij hen de gewoonte om in kerken te begraven op veel plaatsen zo ingeburgerd was, dat er weinig mensen van enige betekenis zijn die ergens anders dan in kerken begraven willen worden, en velen zelfs de begraafplaatsen naast kerken verachten. Deze gewoonte zal echter op haar tijd dit voordeel opleveren, dat zij op de dag des oordeels zal getuigen van Gods rechtvaardige oordeel. Want daaruit zal blijken dat velen meer zorg hebben besteed aan hun lichaam dan aan hun ziel. Velen vinden het namelijk een schande om ergens anders dan in kerken begraven te worden, terwijl zij tijdens hun leven weinig of niets geven om het bezoeken van kerken voor de openbare eredienst die daar door gelovigen wordt uitgeoefend. Zie verder over dit onderwerp het oordeel van Petrus Martyr in *Loci Communes*, Klasse 3, hoofdstuk 14, §14; Andreas Rivetus, *Commentaar op Genesis*, oefening 171, evenals in zijn *Brief over de Pest*, uitweiding over begrafenissen in kerken; en *Catholieke Orthodoxie*, deel 2, vraag 42, §3; evenals de eerbiedwaardige collega Gisbertus Voetius, *Aanhangsel 2*, verhandeling over kerken, die handelt over begraafplaatsen; en Johannes Gerhardus, *Verhandeling over de Dood*, §88.

IV. Vraag: Wat moet worden besloten over de wijdingen van kerken en begraafplaatsen door de Rooms-Katholieken?

Antwoord: Over deze wijdingen kan men het *Pontificale Romanum* raadplegen, hoofdstuk over de inwijding van kerken, en het hoofdstuk over de zegening van begraafplaatsen. Ook Azorius, *Morele Instellingen*, deel 2, boek 9, hoofdstuk 4 en 6, kan worden geraadpleegd.

Kort gezegd zijn deze wijdingen en zegeningen bijgelovig.

1. Omdat zij niet op het Woord van God zijn gebaseerd.
2. Omdat zij met bijgelovige middelen worden uitgevoerd.
3. Omdat zij nutteloos zijn en de doden geen enkel voordeel bieden. Want goddelozen zijn, waar zij ook begraven worden, God een gruwel, en de plaats van hun begravenis kan de straffen die zij in de hel naar de ziel ondergaan, op geen enkele manier verzachten, noch hun opstanding gelukkiger maken. Vromen daarentegen zijn, waar zij ook begraven worden, God dierbaar. En de plaats, hoe die ook is, waar hun lichamen worden bijgezet, kan het geluk van hun zielen of hun zalige opstanding niet schaden.
4. Omdat door dergelijke wijdingen het jodendom in zekere zin wordt hersteld, doordat gewijde plaatsen als heiliger dan andere worden beschouwd. De Rooms-Katholieken

beweren dat door hun wijdingen wordt voorkomen dat de duivel vervolgens in gewijde plaatsen woont (zie Durandus, *Rationale*, boek 1, hoofdstuk 8, nr. 26). Maar:

1. Wij vragen om een bewijs uit het Woord van God.
2. Als dit waar is, waarom worden bezetenen dan niet onmiddellijk bevrijd wanneer zij naar de kerken van de Rooms-Katholieken worden gebracht?
3. De apostel Petrus zegt in 1 Petrus 5:8 dat de duivel rondgaat als een brullende leeuw, en hij maakt geen uitzondering voor enige plaats.
4. Omdat deze wijdingen bijgelovig zijn, verdrijven zij de duivel niet, maar trekken zij hem eerder aan. Want wanneer de religie vervalt en het bijgeloof toeneemt, neemt door het oordeel van God de macht van de demonen toe, zoals de apostel leert in 2 Thessalonicenzen 2:9-12. Dit blijkt ook uit de vele bezetenen die er in de tijd van Christus waren, toen de religie jammerlijk was vervallen en het bijgeloof onder de Joden was toegenomen; evenals uit de orakels van de heidenen toen zij nog ver verwijderd waren van de ware religie. Ook uit de verschijningen en bezetenen die bij de Rooms-Katholieken vrij vaak voorkomen. Hoewel priesters en monniken soms betrapt zijn op het fabriceren van verschijningen, zoals Lavaterus aantoonde in *Over Verschijningen*, deel 1, hoofdstuk 7, en Erasmus in *Brieven*, boek 22, en Sleidanus in *Commentaar over de Staat van de Religie*, boek 9, en niet allen die bij hen als bezetenen worden beschouwd, werkelijk bezeten zijn, zoals het voorbeeld van Martha Brossier bij Thuanus, *Geschiedenis*, boek 123, aantoonde, geef ik toch gemakkelijk toe dat niet alles wat zij over hun verschijningen en bezetenen vertellen, verzonnen is. Ten slotte blijkt dit ook uit de openbaringen van monniken, waarvan het nauwelijks geloofwaardig is dat zij allemaal verzonnen zijn. Hetzelfde oordeel geldt voor de herwijdingen van kerken en begraafplaatsen na verontreiniging, waarover men het *Pontificale Romanum* kan raadplegen, hoofdstuk over de herwijding van kerken en begraafplaatsen, evenals het hoofdstuk over de herwijding van een begraafplaats op zichzelf. En Azorius, in het eerder genoemde deel en boek, hoofdstuk 5.

V. Vraag: Is het toegestaan om toe te staan dat anderen dan mensen van de gereformeerde religie worden begraven op hun begraafplaatsen, vooral waar er geen aparte begraafplaatsen voor verschillende sekten zijn?

Antwoord: De Rooms-Katholieken willen niet dat anderen dan mensen van hun religie in hun kerken en begraafplaatsen worden begraven. Sterker nog, zij weigeren zelfs om ongedoopte kinderen daar te begraven. Zij staan echter toe dat, als een Rooms-Katholieke vrouw die een foetus draagt, sterft, deze samen met de moeder in een kerk of begraafplaats wordt begraven. Namelijk omdat de foetus wordt beschouwd als een deel van de buik van de moeder en niet van de moeder is gescheiden. Zie Azorius, *Morele Instellingen*, deel 2, boek 9, hoofdstuk 5. Maar afgezien hiervan, ben ik van mening dat het op zich niet onwettig is dat degenen over wie de vraag gaat, op de begraafplaatsen van de gereformeerden worden begraven. De redenen zijn:

1. Omdat de Heilige Schrift dit nergens verbiedt.
2. Omdat het niet absoluut onwettig is om dergelijke mensen in steden te tolereren waar de orthodoxen de macht hebben. En als het toegestaan is om dergelijke mensen tijdens hun leven in dezelfde staat te tolereren, zie ik niet in waarom het onwettig zou zijn om toe te

staan dat zij op dezelfde begraafplaatsen als de overigen worden begraven.

3. Het is toegestaan, ja zelfs noodzakelijk, volgens de apostel in 1 Korintiërs 7, dat een gelovige man samenwoont met een ongelovige vrouw die bij hem wil blijven, en een gelovige vrouw met een ongelovige man. Het is ook toegestaan dat een gelovige man zijn geëxcommuniceerde vrouw behoudt: Sterker nog, dit is zelfs noodzakelijk, tenzij de reden voor de excommunicatie overspel of kwaadwillige verlating is. Hetzelfde geldt voor een gelovige vrouw wier man is geëxcommuniceerd. Het huwelijk is immers van nature, niet van genade, hoewel niemand er goed gebruik van kan maken zonder genade. Titus 1:15. En als het voor gelovigen tijdens hun leven toegestaan, en vaak noodzakelijk is, om met ongelovigen samen te wonen, ja zelfs één vlees met hen te kunnen zijn, zie ik niet in waarom ongelovigen niet met dergelijke mensen niet alleen in dezelfde kerk of begraafplaats, maar zelfs in hetzelfde graf kunnen worden begraven, en dus ook niet waarom zij moeten worden uitgesloten van de plaatsen waar de orthodoxen gewoonlijk worden begraven. Want ik denk niet dat iemand zal zeggen dat een gelovige moet worden geweerd van de begraafplaats van de overigen, omdat hij een ongelovige heeft behouden, dat wil zeggen, ofwel zijn recht heeft uitgeoefend, of zelfs heeft gedaan wat voor hem noodzakelijk was.

4. Er kan geen geestelijke besmetting ontstaan voor de lichamen van gelovigen door de lichamen van hen die dat niet zijn, terwijl dit veel meer het geval is wanneer levenden onder levende gelovigen verkeren; vandaar dat de apostel ook niet noodzakelijk omgang met hen verbiedt in 2 Korintiërs 6. Als dus anderen dan orthodoxen in de staat worden getolereerd, zie ik niet in waarom gezegd moet worden dat de doden moeten worden geweerd van de begraafplaatsen (vooral waar, zoals ik zei, er geen aparte begraafplaatsen zijn) van de orthodoxen.

5. We weten niet welke genade God aan andersdenkenden en slechte mensen schenkt in het laatste uur van hun leven, zie Matteüs 20:1-6 en Matteüs 27:6. Veel koningen van Juda waren goddeloos en misdadig, en schandelijke afgodendienaars, en toch werden zij, op enkelen na, allen begraven in de stad David, de meesten zelfs in de graven van hun vrome voorouders.

6. Het hele land Kanaän wordt beschouwd als een type van ons hemelse vaderland, en toch werden daar ook zij begraven die aan een boom hadden gehangen, van wie de Schrift leert dat zij vervloekt waren, Deuteronomium 21:23.

7. Geen enkele plaats is nu heiliger dan een andere, want zoals het onderscheid tussen voedsel is opgeheven, zo is ook het onderscheid tussen plaatsen opgeheven. Hieruit volgt dat er, wat de plaats betreft, geen reden is waarom het op zich onwettig zou zijn om anderen samen met de gereformeerden op dezelfde plaats te begraven. Als iemand echter volhoudt dat de begraafplaatsen van gelovigen heilig zijn, vraag ik dan met welke heiligheid zij heilig zijn, dat wil zeggen, of zij heilig zijn door een werkzame heiligheid, een betekenisvolle heiligheid, of een bezegelende heiligheid? Maar geen van deze kan worden gezegd, zoals mijn eerbiedwaardige collega Gisbertus Voetius geleerd aantoonde in *Aanhangsel 2*, over kerken, tweede deel over begraafplaatsen, stelling 5, probleem 2.

9. Hier komt nog bij dat er dagelijks bij ons op dezelfde begraafplaatsen als de gereformeerden mensen van welke religie dan ook die in de staat wordt getolereerd,

worden begraven, zonder dat, voor zover ik weet, presbyteries, classes of synodes hiertegen protesteren.

10. De overtuiging van de Rooms-Katholieken dat hun kerken en begraafplaatsen verontreinigd worden als zij die zij ketters noemen daar worden begraven, heeft aanleiding gegeven tot de tegenovergestelde mening, evenals de overtuiging dat de begrafenis een daad en een deel van hun religie is, en dus kerkelijk, en ten slotte dat zij die tijdens hun leven geen gemeenschap met hen hadden, niet op dezelfde plaats als zij moeten rusten. Maar omdat deze overtuigingen denkbeeldig zijn, wordt deze mening terecht verworpen. Hoewel de zaak zo staat, ontken ik echter geenszins dat:

1. De overheid godslasteraars, verstoringen van de staat en andere schandelijke mensen om politieke redenen kan weren van de begraafplaatsen van hun onderdanen, omdat zij ook levenden uit de staat kan verbannen.

2. Er zich een geval kan voordoen waarin het niet verstandig is, wat ik heb gezegd dat op zich niet onwettig is. Bijvoorbeeld als zij die vreemd zijn aan de ware religie, dit opvatten als een samenspanning of goedkeuring van hun goddeloosheden. Zie over deze kwestie ook de mening van mijn geleerde collega Gisbertus Voetius in het eerder genoemde *Aanhangsel*, probleem 6.

OVER DE BEGRAFENIS VAN DODEN.

TWEDE DEEL.

Antwoord aan STEPHANUS SZATTHMARI, een Hongaar, op 19 april 1651.

We gaan verder met de bijzaken van de begrafenis. Omdat deze kunnen worden onderverdeeld in bijzondere en algemene, zullen we eerst over enkele bijzondere zaken spreken en daarna over enkele algemene. Om enige orde aan te brengen in de bespreking van de bijzondere zaken, zullen we eerst vooral die zaken behandelen die aan de begrafenis voorafgaan en ermee gepaard gaan, en daarna vooral die zaken die erop volgen. Wat betreft de bijzondere zaken van het eerste soort:

Vraag 1: Is het toegestaan om de lichamen van overledenen met geurstoffen te balsemen, zodat ze niet bederven en lange tijd intact kunnen blijven?

Antwoord: De Heilige Schrift vermeldt dat het bij de Egyptenaren vroeger gebruikelijk was om de lichamen van overledenen te balsemen (Genesis 50:3). Ook Herodotus (boek 2, hoofdstuk 86 en volgende) en Diodorus Siculus (Bibliotheek, boek 1, niet ver van het einde) beschrijven dit. Beiden geven een beschrijving van de methode van balseming, ofwel τὰρίχευσις. Dat ook de Hebreeën de lichamen van hun dierbaren balsemden, blijkt niet alleen uit Genesis 50:2, 3, 26, maar ook uit de evangeliësgeschiedenis (Marcus 16:1, Johannes 19:39-40), hoewel de balseming waarvan de evangelisten spreken, verschilde van de Egyptische. De Egyptische methode bestond uit het inbrengen van geurstoffen in het lichaam, terwijl de methode waarover de evangelisten spreken, bestond uit het aanbrengen van geurstoffen op het lichaam. Sacharias bevestigt in zijn *Medisch-juridische vragen*, boek 4, hoofdstuk 10, dat ook de Arabieren hun doden balsemden. Herodotus zegt in boek 1, hoofdstuk 140, dat de Perzen de lichamen van hun doden met was bedekten voordat ze werden begraven. Strabo bevestigt dit in zijn *Geografie*, boek 15. Josephus de Acosta vermeldt in zijn *Natuurlijke en morele geschiedenis*, boek 5, hoofdstuk 6, dat de Peruanen de lichamen van hun koningen balsemden. Wat de gewoonten waren bij de Babyloniërs, Lacedemoniërs en Scythen, kan worden gevonden in het werk van Spondanus, *Heilige begraafplaatsen*, boek 1, deel 1, hoofdstuk 6.

Na deze inleiding gaan we nader in op de gestelde vraag. Ik ben van mening dat het balsemen van doden niet geheel moet worden veroordeeld. De redenen waarom ik zo denk, zijn:

1. Omdat Jozef zijn vader door artsen liet balsemen, en het onwaarschijnlijk is dat hij dit zou hebben gedaan als het onwettig was. Bovendien werd ook zijn eigen lichaam na zijn dood gebalsemd (Genesis 50:26).
2. Omdat het balsemen van doden ten tijde van Christus onder de Joden in gebruik was, en het noch door Christus noch door de apostelen werd veroordeeld.
3. Omdat Christus de daad van de vrouw die zijn lichaam met kostbare zalf had gezalfd, goedkeurde, namelijk omdat dit was gedaan als voorbereiding op zijn begrafenis.
4. Omdat, als het niet onwettig is voor levenden om afbeeldingen of beelden van hun dierbaren te bewaren, ik niet zie waarom het onwettig zou zijn om de lichamen, vooral van

beroemde mannen, met geurstoffen te balsemen, zodat zij door het nageslacht kunnen worden aanschouwd en zij door hun aanblik tot deugd worden aangespoord. Want dat lichamen zo kunnen worden gebalsemd dat zij vele eeuwen intact blijven, wordt niet alleen door Diodorus in het eerder genoemde boek gezegd, maar ook door Sacharias met enkele voorbeelden aangetoond. Hij zegt dat het lichaam van Cleopatra na 125 Olympiaden onbedorven werd gevonden. Evenzo werd het lichaam van Tulliola, de dochter van Cicero, 1300 jaar na haar begrafenis intact gevonden, en ten slotte werd in Valencia, een stad in Spanje, het lichaam van Adoniram, een dienaar van Salomo, na tweeduizend jaar onbedorven aangetroffen, met een Hebreeuws grafschrift. Sacharias noemt de bronnen waaruit hij deze informatie heeft en staft zo zijn beweringen. En ik op mijn beurt Sacharias. Omdat de bronnen die hij citeert niet voorhanden zijn, weet ik niet hoe betrouwbaar deze voorbeelden zijn, vooral de laatste twee. Josephus de Acosta vermeldt in zijn *Natuurlijke en morele geschiedenis*, boek 5, hoofdstuk 6, dat de lichamen van de Peruaanse koningen tweehonderd jaar intact en onbedorven zijn gebleven.

Als het waar zou zijn wat sommige grote mannen geloven, namelijk dat de begrafenis een symbool is van de opstanding, zou hieruit een belangrijk argument voor het balsemen van doden kunnen worden afgeleid, maar ik vind deze mening niet stevig bewezen. Ik heb gezegd dat ik het balsemen van menselijke lichamen in het algemeen niet durf te veroordelen, maar ik wil het ook niet zonder meer goedkeuren, alsof deze zaak geheel zonder gevaar is. Want niemand zal, naar ik aanneem, betwijfelen dat hier veel gezondigd kan worden uit ijdelheid door de levenden (zoals vaak, en misschien nooit vaker, wordt gezondigd in andere zaken die met de begrafenis te maken hebben). Bovendien kunnen deze balsemingen van menselijke lichamen, vooral wanneer gebalsemden lichamen onder de naam van heiligheid worden vereerd, soms aan bijgeloof dienen. Want soms wordt het als een wonder beschouwd dat sommige lichamen na enkele eeuwen intact worden gevonden, terwijl dit aan de kracht van de geurstoffen kan worden toegeschreven. Hoewel dit soms ook door een andere natuurlijke oorzaak kan ontstaan. Sacharias zegt op de eerder genoemde plaats dat lichamen die door de bliksem zijn getroffen, niet aan bederf onderhevig zijn, omdat het zwavel (zoals sommigen menen) als zout voor hen werkt, of omdat, zoals hij denkt, het vocht door de kracht van de bliksem wordt opgenomen, en zo, door de ingevoerde droogte, bederf moeilijk volgt. Hij vermeldt ook, op gezag van Cardanus, dat lichamen die door vergif zijn gedood, niet bederven, en vertelt over een vrouw die door een vergiftigde appel was omgekomen en na haar dood zo hard was geworden dat zij geheel in steen leek te zijn veranderd, en haar buik noch met een mes noch met een zwaard kon worden opengesneden. Hij vermeldt ook uit Pausanias' *Eliaca*, boek 5, een soldaat die 62 Olympiaden na zijn dood werd gevonden, wiens wonden nog steeds vers leken. Josephus de Acosta zegt in zijn *Natuurlijke en morele geschiedenis*, boek 3, hoofdstuk 9, dat er in de Nieuwe Wereld plaatsen zijn waar reizigers gemakkelijk sterven door een koude en dunne wind (die daar waait), maar de doden bederven niet gemakkelijk.

Vraag 2: Wat moet worden besloten over de brandende kaarsen die de Rooms-Katholieken bij het lichaam plaatsen, en evenzo over de fakkels die bij hen bij de begrafenis van doden worden gebruikt?

Antwoord: Dit gebruik kan niet worden goedgekeurd.

1. Omdat het niet uit de Heilige Schrift is voortgekomen, noch uit de praktijk van de profeten, de apostelen of de apostolische kerk, maar van de heidenen naar de christenen is overgegaan, zoals veel andere dingen. Want dat de heidenen gewoonlijk fakkels bij begrafenissen plaatsten, wordt bevestigd door Vergilius in *Aeneis* 11, waar hij over de begrafenis van Pallas zegt:

“De Arcadiërs stormden naar de poorten en grepen, volgens oud gebruik, de begrafenisfakkels; de weg lichtte op door een lange rij vlammen en scheidde de velden wijd.”

Evenzo zegt Seneca in *Over de Rust van de Ziel*, hoofdstuk 11: “Zo vaak is er in mijn buurt geweeklaagd. Zo vaak ging voor mijn deur een vroegtijdige begrafenisstoet voorbij, voorafgegaan door een fakkel en een kaars.” Deze zaak is zo duidelijk dat Bellarminus, in *Over het Vagevuur*, boek 2, hoofdstuk 19, wanneer hij antwoordt op het canon van het Concilie van Elvira, dat het verbiedt om overdag kaarsen op begraafplaatsen aan te steken, zegt dat deze ceremonie wordt afgekeurd en verboden omdat zij voortkwam uit het bijgeloof van de heidenen, die dachten dat dode lichamen iets konden voelen. Zie ook Johannes Stephanus, *Over de riten van de kerk*, boek 1, hoofdstuk 23, en Polydorus Vergilius, boek 6, hoofdstuk 10.

2. Omdat het aansteken van kaarsen en fakkels bij hen een religieuze ceremonie is, waaraan zij mystieke betekenissen toekennen. Bellarminus erkent dit op de eerder genoemde plaats, waar hij zegt dat, nadat het bijgeloof van de heidenen was verdwenen, het niet verkeerd is om de ceremonie van het aansteken van kaarsen te gebruiken om aan te geven dat de zielen leven en dat onze overledenen kinderen van het licht zijn en niet van de duisternis. Hetzelfde vinden we bij Johannes Stephanus Durandus in het eerder genoemde boek en hoofdstuk, en bij Spondanus in *Heilige begraafplaatsen*, boek 1, deel 3, hoofdstuk 7.

3. Dit gebruik werd afgekeurd door het Concilie van Elvira, canon 34, waar staat: “Het is besloten dat kaarsen overdag niet op begraafplaatsen worden aangestoken. Want de geesten van de heiligen moeten niet worden gestoord. Wie dit niet naleeft, moet van de gemeenschap van de kerk worden uitgesloten.” Bellarminus zegt dat deze ceremonie wordt afgekeurd en verboden omdat zij voortkwam uit het bijgeloof van de heidenen, maar:

1. Het concilie verbiedt absoluut het aansteken van kaarsen op begraafplaatsen.
2. De Rooms-Katholieken hebben het bijgeloof van de heidenen vervangen door hun eigen bijgeloof. Zie verder over deze kwestie Rivetus in *Katholieke Orthodoxie*, Tractaat 2, vraag 41. Johannes Gerhardus zegt in zijn *Verhandeling over de Dood*, nr. 102, dat in sommige Lutherse kerken het aansteken van kaarsen in gebruik is bij de viering van het avondmaal, bij het begeleiden van nieuwe echtparen naar de kerk en bij begrafenissen, maar wij beschouwen dit als een zwakheid van de Lutherse kerken.

Vraag 3: Is het verstandig om de grafkisten en graven van hen die als maagd zijn gestorven, met bloemen en kransen te versieren?

Antwoord: Ambrosius leert in zijn *Toespraak over de dood van Valentinianus* dat het gebruik om graven met bloemen te versieren oud is: “Ik zal zijn graf niet met bloemen

bestrooien, maar zijn geest met de geur van Christus doordrenken. Laat anderen lelies in volle manden strooien, voor ons is Christus de lelie.” Evenzo zegt Hiëronymus in zijn brief aan Pammachius over de dood van zijn vrouw: “Andere echtgenoten strooien viooltjes, rozen, lelies en purperen bloemen op de graven van hun echtgenotes.” Uit deze uitspraken blijkt dat niet alleen de graven van maagden vroeger met bloemen werden bestrooid, maar ook dat echtgenoten de graven van hun echtgenotes met verschillende soorten bloemen bedekten. Tegenwoordig worden echter bloemen gebruikt bij de grafkisten en graven van ongehuwde maagden.

Om dichter bij de gestelde vraag te komen, ben ik van mening dat het het veiligst is om af te zien van een dergelijke versiering van grafkisten en graven. Want:

1. Het gebruik van bloemen bij de begrafenis van doden lijkt van de heidenen afkomstig te zijn. Vergilius toont aan dat de heidenen dit ritueel gebruikten bij de begrafenis van doden in *Aeneis* 5, waar hij zegt: “En hij strooit purperen bloemen.” Athenaeus zegt in boek 15, hoofdstuk 7, dat er twee soorten bloemen zijn: de ene lijkt op een hyacint, de andere, die bij graven wordt gebruikt, is kleurloos. Lucianus bevestigt in zijn dialoog *Over rouw* dat bloemen bij doden werden gebruikt. Evenzo zegt Cicero in zijn rede *Pro Flacco*: “Door wiens veroordeling, namelijk die van Antonius, het graf van L. Catilina met bloemen werd versierd, enz.” Plinius de Oudere zegt in zijn *Natuurlijke Historie*, boek 21, hoofdstuk 3, over Scipio: “En toen waren kronen al een eerbetoon aan de goden, en aan altaren, zowel openbare als privé, en aan graven en geesten.” Philostratus zegt ook dat graven gewoonlijk met amarant werden gekroond.

2. Dit gebruik van het versieren van grafkisten en graven van maagden met bloemen lijkt een stilzwijgende goedkeuring te bevatten van de Rooms-Katholieke opvatting dat maagdelijkheid superieur is aan het huwelijk. Want aangezien bij de Rooms-Katholieken bijna alles, vooral wat met de begrafenis te maken heeft, vol is van religieuze ceremonies en mystieke betekenissen, lijdt het geen twijfel dat zij met de bloemen en kransen die zij bij de begrafenis van maagden gebruiken, de vermeende superioriteit van maagdelijkheid boven het huwelijk willen uitdrukken. Dit moet echter niet worden aanvaard. Want de staat van maagdelijkheid, op zichzelf beschouwd, is niet heiliger dan de staat van het huwelijk, op zichzelf beschouwd. Beide behoren tot de klasse van neutrale zaken, die men goed of slecht kan gebruiken. Maar als beide staten worden beschouwd in relatie tot de deugden, lijkt de staat van het huwelijk de voorkeur te verdienen boven de staat van maagdelijkheid. Want nadat de zonde in de wereld was gekomen, is het huwelijk een middel geworden om de begeerten van het vlees te beteugelen. Als echter beide staten worden beschouwd met betrekking tot personen die door bepaalde omstandigheden zijn gekenmerkt, kan het zijn dat de staat van maagdelijkheid de voorkeur verdient boven de staat van het huwelijk, maar dit komt niet voort uit de staat van maagdelijkheid op zichzelf, maar uit dergelijke omstandigheden, aangezien het ook door andere omstandigheden kan gebeuren dat voor deze of gene persoon de staat van het huwelijk de voorkeur verdient boven de staat van maagdelijkheid.

11. Vraag: Wat moet worden besloten over de drievoudige rustpauze onderweg (die volgens Durandus in sommige plaatsen in gebruik is, *Rationale*, boek 7, hoofdstuk 35, nr. 37), namelijk wanneer het lichaam naar het graf wordt gebracht?

Antwoord: Ik geef toe dat het, wanneer de dragers van het lichaam vermoeid zijn door de last, niet onwettig is om te rusten, zodat zij zelf geen schade oplopen. Maar dat degenen die de dode dragen, en zij die de begrafenisstoet begeleiden, precies drie keer rusten, is bijgelovig. Dit blijkt verder uit de mystieke betekenis die Durandus op de genoemde plaats aan deze drievoudige rust toekent. Hij zegt namelijk dat deze drievoudige rust symboliseert dat de overledene tijdens zijn leven zich in drie opzichten heeft geoefend, namelijk in de liefde tot God, in de naastenliefde en in de zorg voor zichzelf, of dat hij in het geloof van de Heilige Drie-eenheid heeft geleefd en zijn leven heeft beëindigd. 2. Om weer te geven dat de Heer drie dagen in het hart van de aarde rustte. 3. Opdat door de drie dagen van psalmgezing, die dan worden gezegd, hem absolutie wordt verleend voor de zonden die op drie manieren zijn begaan, namelijk in gedachten, woorden en daden. En hij voegt hieraan toe wat er staat in Exodus 3: "Wij zullen drie dagenreis gaan in de woestijn."

Vraag 5: Wat moet worden gedacht over het dragen van twee stokken nabij de begrafenisstoet, wanneer het lichaam naar het graf wordt gebracht, wat in sommige plaatsen in gebruik is?

Antwoord: Ik ben van mening dat dit moet worden weggelaten.

1. Omdat het bij ons geen nut heeft.

2. Omdat het lijkt te zijn ontstaan uit het pausdom, waarbij tijdens het hoogtepunt daarvan de grafkist in de buurt van het graf werd geplaatst, naar ik aanneem, totdat het pauselijke offer voor de overledene was gebracht.

VI. Vraag: Wat moet worden besloten over de uitvaart, dat wil zeggen de stoet die de begrafenis naar het graf begeleidt?

Antwoord: Het is toegestaan om, wanneer de dode naar het graf wordt gebracht, de begrafenisstoet te begeleiden als troost voor de levenden, en om dit te laten gebeuren door hen die verantwoordelijk zijn voor de begrafenis, daarover bestaat naar mijn mening geen twijfel. Er kan echter enige twijfel bestaan over of de menigte die de begrafenis begeleidt, voor of achter de baar moet lopen. De reden voor twijfel kan zijn dat, toen Abner werd begraven, Joab met het volk voor de baar moest lopen, terwijl koning David de baar volgde (2 Samuël 3:31). Verder vermeldt Polydorus Vergilius dat ook bij andere volken de menigte gewoonlijk voorop liep. Zie zijn *Over de Ontdekking van Dingen*, boek 6, hoofdstuk 10. Ten slotte omdat bij de begrafenis van koningen en vorsten degenen die de begrafenis begeleiden, deels voorop lopen en deels volgen, terwijl bij de begrafenis van anderen nu het tegenovergestelde gebeurt. De menigte die de begrafenis begeleidt, loopt namelijk achter de baar aan.

Antwoord: Ik ben van mening dat dit op zich een onverschillige zaak is, en daarom moet hier worden gekeken naar wat de gewoonte voorschrijft. Want zoals bij andere onverschillige zaken niet lichtvaardig van de gevestigde gewoonte mag worden afgeweken,

zo ook niet in deze zaak, zowel om onze ijdelheid niet te tonen als om anderen geen aanstoot te geven. Zie Zefanja 1:8.

VII. Vraag: Wat is de juiste houding van de dode ten opzichte van de windstreken in het graf?

Antwoord: Durandus zegt dat degene die zo wordt begraven, met het hoofd naar het westen en de voeten naar het oosten moet worden gelegd, zodat hij in deze houding als het ware bidt en aangeeft dat hij van de ondergang naar de opgang haast; van de wereld naar de eeuwigheid. Ik denk dat er moet worden gelezen: naar de hemel. Maar het maakt niet uit in welke houding de dode in het graf ligt. Want hierover is niets in het Woord van God voorgeschreven, noch zal Christus letten op de houding die iemand in het graf heeft wanneer Hij komt om de levenden en de doden te oordelen, maar op hoe hij zijn leven heeft beëindigd. Zalig zijn de doden die in de Heer sterven (Openbaring 14:13).

VIII. Vraag: Wat moet worden gedacht over het gebruik van wijwater bij de doden, evenals het wieroken ervan?

Antwoord: Het is gebruikelijk bij de Rooms-Katholieken om het lichaam van de overledene, de grafkist en het graf met wijwater te besprenkelen; evenals het lichaam van de overledene een of twee keer te bewieroken, waarbij de priester het wierookvat in de hand neemt, zoals te zien is in het *Pastorale van Mechelen*, paragraaf over de plicht om doden te begraven. Maar ook deze gebruiken kunnen niet worden goedgekeurd.

1. Omdat zowel de bereiding van wijwater (waarover het *Pastorale van Mechelen* aan het begin spreekt) als het gebruik ervan, wanneer het wordt gebruikt voor bovennatuurlijke effecten waartoe het noch door de natuur noch door goddelijke instelling geschikt is, bijgelovig is.

2. We lezen wel dat het lichaam van Tabitha in Handelingen 9 werd gewassen, maar de Schrift zegt niet dat dit met wijwater gebeurde, of dat deze wassing werd gebruikt om demonen te verdrijven (wat het doel is waarvoor de Rooms-Katholieken het bij begrafenissen gebruiken, zoals Durandus getuigt in *Rationale*, boek 7, hoofdstuk 35, nr. 38).

2. Omdat dergelijke wierokingen niet alleen nutteloze handelingen zijn, maar ook bijgelovig. Zie wat Johannes Stephanus Durandus in boek 1 van *Over de riten van de kerk* bespreekt over de mystieke betekenissen van wierook en het wierookvat, boek 10, hoofdstuk 9. Evenals wat Durandus zegt over het wieroken dat bij doden wordt gebruikt in *Rationale*, boek 7, hoofdstuk 35, nr. 38, en ten slotte het *Pontificale Romanum* over de deugden van wierook, hoofdstuk over de inwijding van een kerk. Hieruit blijkt dat de Rooms-Katholieken zonder enig gezag van het Woord van God wierook gebruiken als symbolen van geestelijke zaken en als instrumenten voor bovennatuurlijke effecten. Ik geef toe dat geurende stoffen kunnen worden gebruikt om de stank die mogelijk uit een lang bewaard lichaam komt te verdrijven en de lucht te verbeteren, maar daar gaat deze vraag niet over, maar over religieuze wieroking.

IX. Vraag: Wat moet worden gedacht over het kruisteken waarmee de Rooms-Katholieken, volgens het *Pastorale van Mechelen*, de grafkist drie keer tekenen, terwijl de pastoor of zijn plaatsvervanger zegt: "Ik teken dit lichaam met het teken van het heilig kruis, opdat het op

de dag des oordeels mag opstaan en het eeuwige leven bezitten door Jezus Christus, onze Heer”?

Antwoord: Dit valt onder dezelfde categorie als de vorige punten. Waar heeft God ingesteld dat grafkisten van doden met het kruisteken, en wel drie keer, moeten worden getekend, zodat de lichamen die erin liggen zullen opstaan en het eeuwige leven bezitten? God heeft mensen niet de macht gegeven om naar believen sacramenten of sacramentalia in te stellen, of externe dingen te gebruiken voor bovennatuurlijke effecten; maar Hij heeft hen opgedragen afhankelijk te zijn van Zijn Woord. Bovendien is voor hen die in de Heer zijn gestorven, de genade van God voldoende voor een zalige opstanding, zodat noch de aanwezigheid van het kruisteken dit op enige manier bevordert, noch de afwezigheid ervan dit kan belemmeren. Maar zij die in goddeloosheid zijn gestorven, zelfs als hun lichamen met duizenden kruisen worden getekend, zullen er niet gelukkiger door worden. Terwijl wij leven, zaaien wij wat wij later zullen oogsten; wie voor zijn vlees zaait, zal uit het vlees verderf oogsten, maar wie voor de Geest zaait, zal uit de Geest eeuwig leven oogsten. Zie Matteüs 28:19, Lucas 16:29, Kolossenzen 2:18-23, Galaten 6:7-8.

Van dezelfde strekking is wat Durandus zegt in *Rationale*, boek 7, hoofdstuk 35, nr. 39, dat op het hoofd van een christen, waar hij ook buiten een begraafplaats wordt begraven, een kruis moet worden geplaatst, om aan te geven dat hij een christen was, omdat de duivel dit teken zeer vreest en bang is om naar een plaats te gaan die met het kruisteken is gemarkeerd. Want noch van nature heeft het kruisteken de eigenschap dat het door de duivel wordt gevreesd, noch door goddelijke instelling. De apostel herinnert ons eraan dat wij andere wapens nodig hebben om de demon te verdrijven (Efeziërs 6:10 en volgende). Zeker, als het kruisteken zo'n onmiddellijk middel tegen de duivel was, zou het vreemd zijn dat niet alleen de apostel, maar ook de hele Schrift dit heeft overgeslagen. De apostel zegt wel in Galaten 6:14 dat hij zich alleen in het kruis van de Heer wil beroemen, maar hij spreekt over de leer van Christus die aan het kruis heeft geleden. Ik voeg hierover niet meer toe. Als iemand hierover meer wil weten, kan hij de verhandelingen van mijn eerbiedwaardige collega D. Gisbertus Voetius over *Staurolatrie* raadplegen.

X. Vraag: Wat moet worden gedacht over hen die, wanneer de dode wordt begraven, met ontbloot hoofd bij het graf staan?

Antwoord: Dit gebruik is ontstaan uit de dwaling van de Rooms-Katholieken, die voor de overledene die zij begraven, gebeden voor de zielen van de overledenen opzeggen. Vandaar dat dit gebruik ook onder veel gereformeerden geleidelijk aan verdwijnt. En niet ten onrechte. Want omdat wij niet voor de doden bidden (want voor hen hoeft niet gebeden te worden), moeten wij ervoor zorgen dat wij dit gebaar van biddenden niet behouden, om niet met de Rooms-Katholieken te lijken samen te spannen. En het is niet nodig dat iemand hier zegt dat, terwijl hij dit doet, hij voor zichzelf en andere levenden, bij gelegenheid van de begrafenis waar hij bij aanwezig is, bidt, namelijk dat God door Zijn Geest in hem en anderen een voortdurende overdenking van de komende dood zal bewerken, zodat zij zich tijdig daarop kunnen voorbereiden. Want hoewel dit zo is, moet een dergelijk gebed, omdat het privé is en niet openbaar, en in aanwezigheid van anderen wordt gedaan, zonder uiterlijke gebaren worden verricht, zowel om niet te zondigen tegen wat Christus zegt in

Matteüs 6:5, als om niet aan anderen de indruk te geven dat u voor de overledene bidt (terwijl u in gedachten en niet hardop bidt) of met de Rooms-Katholieken samen te spannen. De apostel waarschuwt dat wij ons moeten hoeden voor elke schijn van kwaad (1 Thessalonicenzen 5:22).

XI. Vraag: Wat moet worden besloten over het ritueel dat bij sommige volken in gebruik is, waarbij goud, zilver, kleding en andere zaken die aan de overledene toebehoorden, samen met de doden in het graf worden gelegd, en misschien nog steeds op sommige plaatsen worden gelegd?

Antwoord: Josephus de Acosta vermeldt dat bij de dood van Mexicaanse koningen en edelen hun dienaren gewoonlijk werden geofferd, namelijk zodat zij na dit leven gelukkiger zouden zijn door hun gezelschap en dienst, en dat in hun graven (want sommigen werden ook gecremeerd) een grote hoeveelheid goud, zilver, parels en kostbare kleding werd gelegd, opdat zij na dit leven niet door armoede zouden worden geteisterd. Hij vermeldt ook dat de Peruanen gewoonlijk zilver in de mond, handen en zoom van de kleding van de doden stopten (want zij werden in nieuwe kleren begraven), omdat zij geloofden dat hun zielen na de dood rondzweerven en honger en dorst leden, en blootstonden aan de gevaren van de lucht. Zie zijn *Natuurlijke en Morele Geschiedenis*, hoofdstukken 6, 7 en 8. Josephus vermeldt in *Oudheden*, boek 7, hoofdstuk 12, dat David door Salomo werd begraven, waarbij grote schatten in zijn graf werden gelegd. Toch menen wij dat dit gebruik niet kan worden goedgekeurd. Want:

1. De doden hebben zulke dingen niet nodig; het gebruik van deze dingen strekt zich niet uit voorbij dit tegenwoordige leven.
2. Christus waarschuwt ons om vrienden te maken met de mammon der ongerechtigheid, wat niet gebeurt wanneer kleding, goud en zilver samen met de doden worden begraven.
3. Degenen die goud, zilver en kleding samen met de doden begraven, geven dieven de gelegenheid om graven te openen en wat daarin is gelegd, weg te nemen. Dit wordt bevestigd door wat Barnabus Brissonius vertelt over het geplunderde graf van Cyrus. Zie zijn boek 1 over het koninklijk gezag van de Perzen, tegen het einde.
4. Het geeft ook vijanden de gelegenheid, wanneer zij binnenvallen, om graven te doorzoeken en de beenderen van de doden te verstrooien om hun hebzucht te bevredigen. Want zelfs de soldaten van Vespasianus, toen zij hoorden dat Joodse overlopers het goud dat zij hadden, hadden ingeslikt en later weer hadden uitgescheiden, doodden de arme stakkers om het goud dat mogelijk in hun ingewanden zat, te stelen. Zie Josephus, *Over de Oorlog*, boek 6, hoofdstuk 15, waar hij zegt dat in één nacht de ingewanden van tweeduizend mensen werden opengesneden. Hierbij horen ook de verhalen die dezelfde auteur vertelt in hetzelfde werk, boek 7, hoofdstuk 17, volgens de Latijnse indeling.
5. Op deze manier wordt bijgeloof aangemoedigd, alsof de dingen van deze wereld de doden zouden kunnen helpen. Het maakt niet uit dat Salomo volgens Josephus grote schatten in het graf van zijn vader heeft gelegd. Want:
 1. Het getuigenis van Josephus is in dit opzicht niet boven alle kritiek verheven.
 2. Niet alles wat Salomo deed, is goed te keuren.

3. Misschien deed Salomo dit (als hij het deed) om de schatten veilig op die plaats te bewaren voor het geval er noodzaak zou zijn.

Ook is het niet van groot belang dat wij gewoonlijk de doden, wanneer zij in de grafkist worden gelegd, gekleed aankleden. Dit gebeurt namelijk niet omwille van de doden, maar van de levenden, en vooral zodat, als zij ooit worden opgegraven, de delen van het lichaam die gewoonlijk en behoren te worden bedekt, niet aan de ogen van de levenden worden blootgesteld.

XII. Vraag: Is het verstandig om bij het overlijden van iemand de klokken te luiden?

Antwoord: Durandus schrijft in *Rationale*, boek 4, over klokken en alles wat daarmee te maken heeft, en ook over het geluid dat ermee wordt gemaakt, verschillende mystieke betekenissen toe. Hij zegt dat bij het overlijden van iemand de klokken moeten worden geluid, zodat het volk, wanneer het dit hoort, voor de overledene kan bidden. Hij voegt eraan toe dat voor een vrouw twee keer moet worden geluid, voor een man drie keer, en voor een geestelijke even vaak als hij wijdingen heeft ontvangen. Waarom er voor een overleden vrouw twee keer en voor een overleden man drie keer moet worden geluid, kan men bij hem op de genoemde plaats lezen. Hij zegt dat de klokken uiteindelijk moeten worden geluid, zodat het volk weet voor wie gebeden moet worden. Ook moeten de klokken worden geluid wanneer de dode naar de kerk wordt gebracht en wanneer hij van de kerk naar het graf wordt gebracht. Zie ook Johannes Stephanus Durandus, *Over de riten van de kerk*, boek 1, hoofdstuk 22, die eveneens, net als Durandus, zegt dat de klokken worden geluid zodat het volk voor de overledenen bidt. Ik had al gemeld dat de Rooms-Katholieken aan hun klokken de kracht toeschrijven om demonen te verdrijven, zoals te zien is bij Durandus en Durandus op de eerder genoemde plaatsen.

Na deze inleiding ga ik nader in op de gestelde vraag en zeg ik:

1. De wijdingen van klokken en hun mystieke betekenissen zijn bijgelovig, omdat zij geheel zonder grond in het Woord van God zijn.
2. De klokken moeten niet worden geluid om het volk aan te sporen voor de overledenen te bidden. Want:
 - a. Deze gebeden ontberen het getuigenis van het Woord van God. Wat de Rooms-Katholieken aanvoeren uit 2 Makkabeeën 12:44, is van geen waarde, omdat dit boek niet canoniek is. En wat door sommigen wordt aangevoerd uit 2 Timoteüs 1:18, bewijst niet dat de apostel voor een overledene of overledenen heeft gebeden.
 - b. Dergelijke gebeden zijn nutteloos. Want de zielen van de gelovigen gaan onmiddellijk na de dood naar God in eeuwige zaligheid, en de zielen van de goddelozen gaan naar de hel. Zie Lucas 16:22-23, 23:43; 2 Korintiërs 5:8; Filippenzen 1:23; Openbaring 14:13; Judas 7.

De Rooms-Katholieken beweren wel dat de zielen van de gelovigen naar een onderaardse plaats (die zij het vagevuur noemen) worden gebracht, waar zij door kwellingen worden gereinigd, en dat de gebeden van de levenden hen helpen. Maar dat dit vagevuur een verzinsel is, is door de onze ruimschoots aangetoond. Zie onder anderen Calvijn, *Institutie*, boek 3, hoofdstuk 5; Sadoletto, *Over de ware vergeving van zonden tegen menselijke*

voldoeningen; Chamier, *Panstratia*, deel 3, boek 26; Martyr, *Loci Communes*, klasse 3, hoofdstuk 9, §11 en volgende; Chemnitz, *Examen van het Concilie van Trente*, deel 3, bij het decreet over het vagevuur; Amsdorf, *Bellarminus Ontkracht*, deel 2, boek 5.

3. Het is nutteloos om de klokken te luiden om demonen van het lichaam te verdrijven, als dat het doel is dat de Rooms-Katholieken zich voorstellen. Zie wat hierboven over kruisen is gezegd.

Men zou kunnen zeggen dat de ervaring aantoont dat demonen door het geluid van klokken worden verdreven. Martinus del Rio vertelt in *Onderzoek naar magie*, boek 2, vraag 16, over een zekere Lucretia, die vanuit een bijeenkomst van magiërs naar huis werd gebracht, en die, toen zij het ochtendklokgeluid hoorde waarmee het volk tot gebed werd opgeroepen, plotseling door de demon werd verlaten. En in boek 6, hoofdstuk 2, sectie 3, vraag 3, vertelt hij dat de duivel aan een monnik verscheen die van plan was uit zijn klooster te vluchten, en hem aanzette tot vluchten, maar dat hij, toen de prior één keer op de bel sloeg, op de vlucht werd gejaagd en zich in de nabijgelegen latrines verborg. Hij voegt eraan toe dat heksen dagelijks bekennen dat de demonen die hen vervoeren, wanneer zij het kloksignaal horen, hen op de grond gooien en in paniek vluchten.

Antwoord:

1. Omdat het pausdom vol zit met fabels, kunnen deze en andere soortgelijke voorbeelden ons terecht verdacht voorkomen.

2. Als zij waar zijn, volgt daaruit nog niet wat wordt beweerd. De duivel is een bedrieger, die doet alsof hij bang is om de geesten van mensen met bijgeloof te vullen. Zie wat Josephus in *Oudheden*, boek 8, hoofdstuk 2, vertelt over een zekere Eleazar.

3. Het getuigenis van heksen, die zich aan de duivel hebben overgegeven, is niet betrouwbaar. En zelfs als het waar is wat zij zeggen, namelijk dat de duivel bij het horen van het klokgeluid zijn onheilspellende last afwerpt, volgt daaruit nog niet dat dit uit echte, en niet uit voorgewende angst gebeurt.

4. Het luiden van de klokken, dat enkele dagen voor de begrafenis van een heilige plaatsvindt, vooral als hij rijk is, en dat in sommige plaatsen van de gereformeerde religie nog steeds voorkomt en door sommige gereformeerde mensen wordt gebruikt, kan niet worden goedgekeurd.
 - a. Omdat wij op deze manier met de Rooms-Katholieken lijken samen te spannen. Men moet zich echter hoeden voor elke schijn van kwaad (1 Thessalonicenzen 5:22).
 - b. Omdat het kan gebeuren dat degenen die dit doen, bij de Rooms-Katholieken de verdenking wekken dat zij, hoewel zij zich als gereformeerden voordoen, in hun hart het pausdom koesteren, of er tenminste niet sterk tegen zijn.

- c. Op deze manier wordt de Rooms-Katholieken, zoals geloofwaardig is, vaak de gelegenheid geboden om voor de doden te bidden.
- d. Dit geeft aanstoot aan de zwakken, en sommigen, die deze gewoonte als naar pausdom ruikend verafschuwen, volgen deze gewoonte toch, uit angst voor minachting, wat een zonde is (Romeinen 14).
- e. We lezen dat Hizkia (2 Koningen 18:4) de koperen slang, die ooit op bevel van God was gemaakt, verbrijzelde toen het volk deze voor bijgeloof gebruikte, en zo een edel voorbeeld naliet voor het wegnemen van gelegenheden tot bijgeloof. Dit wordt ook bevorderd door het luiden van de klokken bij begrafenissen, dat door sommigen van ons en door de Rooms-Katholieken wordt gebruikt.
- f. Het veelvuldige en langdurige geklepper van de klokken dat wordt veroorzaakt wanneer veel rijken sterven, is voor zieken die in de buurt van de klokkentoren wonen, geen geringe overlast. Maar het is niet rechtvaardig om de levenden, omwille van de doden, onnodig te schaden.
- g. De synode van de Hollandse en Zeeuwse kerken, gehouden te Dordrecht in 1574, besloot in artikel 52 dat het luiden van de klokken omwille van de doden overal moet worden afgeschaft.

Tegenwerping: Dit gebeurt ter ere van de doden, niet voor bijgeloof.

Antwoord:

1. Die vermeende eer voor de doden mag ons niet zoveel waard zijn dat wij daardoor in de eerder genoemde ongemakken vervallen.
2. Doden kunnen eervol worden begraven, zelfs zonder dat geklepper van de klokken, zoals blijkt uit veel plaatsen in Nederland.
3. Op dezelfde manier zouden gereformeerden het aansteken van kaarsen bij begrafenissen en het gebruik van fakkels waar wordt begraven, weer in gebruik kunnen nemen, vooral als iemand, vooral onder de aanzienlijken, hierin het voorbeeld geeft.

Tegenwerping 2: Dit luiden van de klokken brengt voordeel voor de armen en voor het herstel van kerken.

Antwoord:

1. Ook op plaatsen waar dergelijk klokluiden niet voorkomt, zijn er armen en kerken, en toch lijden de armen daarom niet, noch storten de kerken in.
2. Er zou eerder moeten worden nagedacht over het verminderen van de kosten van begrafenissen dan over het vergroten ervan. Want het is algemeen bekend hoe duur het in sommige plaatsen is om te sterven.
3. Men moet geen kwaad doen opdat goed voortkomt.

5. Als de klokken omwille van de doden moeten worden geluid, lijkt het alleen nodig te zijn om het volk op te roepen voor de begrafenisstoet, zoals op sommige plaatsen in Nederland gebeurt. Hoewel zelfs dat niet helemaal noodzakelijk lijkt. Want in veel steden worden, zonder enig ongemak, waar een dode naar het graf wordt gebracht, geen klokken geluid. Bovendien worden gastenmaaltijden zonder klokgeluid gehouden, en komen verschillende genootschappen bijeen zonder dat de klokken worden geluid.

XII. Vraag: Wat moet worden besloten over lijkredes die worden gehouden, hetzij voordat de dode is begraven, hetzij na de begrafenis elders?

Antwoord: Bullingerus vermeldt in *Sermoenen*, Decade 5, Sermoen 10, dat het bij de Zwitsers gebruikelijk is dat, wanneer het lichaam op de begraafplaats wordt neergelegd en aan de aarde wordt toevertrouwd, gebeden worden door hen die de begrafenis begeleiden, en dat zij dankzeggen dat de overledene in het ware geloof uit deze wereld is weggerukt, en bidden dat de Heer ook hen, verlicht door het ware geloof, spoedig tot Zich zal nemen. Bovendien wordt in de openbare kerkelijke vergadering de naam van de overleden broeder of zuster met eer genoemd, en wordt iedereen herinnerd aan hun sterfelijkheid en aangespoord zich tijdig op de dood voor te bereiden. Verder tonen de besluiten van verschillende synodes van de Nederlandse kerken over de begrafenis van doden aan dat ook het houden van lijkredes in deze provincies gebruikelijk was. Ten slotte noemt Johannes Gerhardus in zijn verhandeling *Over de Dood*, §89, onder de rituelen die in de Lutherse kerken worden geobserveerd bij de begrafenis van doden, ook het houden van lijkredes wanneer dit door vrienden wordt gevraagd.

Toch is het beter dat dergelijke lijkredes worden weggelaten.

1. Omdat bijgeloof zich nergens duidelijker openbaart dan bij dergelijke lijkredes, vooral wanneer zij gepaard gaan met gebeden voor de overledenen en kerkgezang. Zie Johannes Gerhardus op de eerder genoemde plaats. Want waar zouden anders de gebeden voor de overledenen vandaan komen, dan uit dergelijke beginselen?
2. Omdat de Rooms-Katholieken, vooral de eenvoudigen, die merken dat dergelijke lijkredes gepaard gaan met gebeden, en niet kunnen onderscheiden of deze voor levenden of doden zijn, in hun dwaling over het bidden voor de doden worden bevestigd.
3. Dergelijke lijkredes ontaarden vaak in lofredes op de overledenen, wat veel ongemakken kan veroorzaken. Want:
 - a. Het kan gebeuren dat mensen worden geprezen die nooit iets prijzenswaardigs hebben gedaan, vooral als zij van adellijke afkomst zijn of in een hoge positie verkeerden, en machtige erfgenamen of vrienden achterlaten.
 - b. Men zou kunnen zeggen dat de predikanten ervoor moeten zorgen dat zij geen onwaardigen prijzen.

Antwoord:

1. Maar wat als een predikant, niet voldoende aan zijn ambt denkend, door hoop of vrees gedreven, dit toch doet? Wordt het ambt dan niet schandelijk misbruikt en wordt er geen groot aanstoot gegeven?
2. Kan het niet gebeuren dat een predikant, onwetend van een misdaad die door de

overledene is begaan (maar die aan iemand anders bekend is), de overledene prijst en zo de verdenking wekt dat hij door geld is omgekocht of door angst tot lof is gedwongen?

3. En als de predikant een onwaardige niet prijst, zullen diens verwanten, vooral als zij machtig zijn, dit als een belediging opvatten en over wraak kunnen nadenken. Maar al deze problemen kunnen worden vermeden door lijkredes af te schaffen.

4. Het kan gebeuren dat de lof van armen wordt verwaarloosd, die toch vroom en heilig en voorbeeldig hebben geleefd. Want niet overal waar lijkredes worden gehouden, worden zij zonder onderscheid gehouden. Maar hoe schandelijk is het voor een predikant om de lof van rijken en machtigen te zingen, die vaak minder vroom zijn dan de armen, en de lof van de armen te verwaarlozen? Wie ontkent dat dit partijdigheid is? En hieruit ontstaat groot aanstoot, namelijk wanneer de armen zien dat hun deugden worden veracht, terwijl die van de machtigen worden geprezen.

Tegenwerping: Iedereen kan ervoor zorgen dat er lijkredes worden gehouden voor overleden vrienden.

Antwoord:

1. Ik weet niet of dit overal waar is, vooral niet wat betreft de armen.

2. Of voor allen voor wie lijkredes worden gehouden, dezelfde overwegingen gelden, moeten anderen beoordelen.

4. Dergelijke lijkredes ontberen het goddelijk gebod en de voorbeelden van de profeten en apostelen.

5. De synode van de Hollandse en Zeeuwse kerken, gehouden te Middelburg in Zeeland in 1574, besloot in artikel 52 dat lijkredes moeten worden afgeschaft. De woorden van de synode zijn: "Over lijkredes is besloten, met grote wijsheid en met het oog op de opbouw van de kerk, dat zij waar zij in gebruik zijn, moeten worden afgeschaft, en waar zij niet zijn ingevoerd, niet moeten worden ingevoerd, om de gevaren en het bijgeloof dat daaruit voortkomt te vermijden. Daarom besluiten wij ook dat het luiden van de klokken bij begrafenissen van doden overal moet worden afgeschaft."

Een soortgelijk oordeel heeft de Nationale Synode die in 1578 te Dordrecht werd gehouden. In artikel 58 staat: "Omdat het gebruik van lijkredes gevaarlijk is, besluiten wij dat zij niet moeten worden ingevoerd waar zij niet zijn ingevoerd. Maar waar zij in gebruik zijn, en er voldoende predikanten zijn, zullen zij, in overleg met de ouderlingen, worden getolereerd zolang zij zonder aanstoot kunnen worden afgeschaft. Maar wel met de voorwaarde dat zij meer de vorm hebben van een spontane vermaning dan van een preek die met gebeden begint en eindigt. Bovendien mag in deze preken de lof van de overledenen niet worden verkondigd. Het zal ook de taak van de predikanten zijn ervoor te zorgen dat het gebruik van klokken, dat in het pausdom zowel bij het overlijden van iemand als bij de begrafenis plaatsvindt, wordt afgeschaft." Hetzelfde oordeel heeft de Nationale Synode van Middelburg in Zeeland, gehouden in 1581, artikel 48: "Waar lijkredes niet in gebruik zijn, zullen zij niet worden ingevoerd; maar waar zij wel in gebruik zijn, zal er naar worden gestreefd ze met de meest geschikte middelen af te schaffen." De Nationale

Synode die in 1619 te Dordrecht werd gehouden, spreekt in artikel 65 op dezelfde manier. Zepperus in Kerkelijke Politie, boek 1, hoofdstuk 15, staat weliswaar het gebruik van lijkredes toe, maar verwerpt lofredes (ἐγκώμια) of feestelijke redevoeringen (πανηγυρικοί), zowel omdat niet allen zo leven dat zij lof verdienen, als omdat er niets anders van te verwachten is dan dat, als iemand die lof verdient wordt overgeslagen, er klachten, afgunst en laster tegen de predikant zullen ontstaan. Maar zelfs als de lof van de overledenen wordt weggelaten, blijft het gevaar van bijgeloof bestaan, vooral op plaatsen waar veel Rooms-Katholieken wonen. Bovendien heeft de ervaring op veel plaatsen, naar ik meen, voldoende aangetoond hoe moeilijk het is om dergelijke lijkredes te houden zonder af te dwalen naar lofredes op de overledenen. En Zepperus zelf toont dit aan wanneer hij zegt: “Als de overledene zulke grote weldaden aan de kerk, de staat, het vaderland, de naaste of de armen heeft bewezen, of zo’n grote vroomheid heeft getoond, dat deze zonder ondankbaarheid en zonder een smet op God en de overledene niet onvermeld kunnen of mogen blijven, dan zal dit, zo bescheiden mogelijk, gebeuren, en zal vooral het doel zijn om God daarvoor te danken en de overlevenden aan te sporen tot navolging van zoveel deugd, vroomheid en verdienste.”

XIII. Vraag: Wat moet worden besloten over een bepaalde formule die, volgens Johannes Gerhardus, bij de Lutheranen in lijkredes wordt gebruikt, namelijk: “God geve hem een vreedzame rust en een zalige opstanding tot het leven”? En evenzo over andere soortgelijke formules die sommigen gebruiken wanneer zij over de doden spreken, zoals: “God hebbe zijn ziel” of “God doe wel aan zijn handen”?

Antwoord: Ik ben van mening dat dergelijke formules moeten worden vermeden.

1. Omdat de Rooms-Katholieken de doden rust en vrede toewensen, omdat zij geloven dat de zielen van de gelovigen, althans van velen, na de dood door de vlammen van het vagevuur worden gereinigd. Maar wij moeten dergelijke formules vermijden, omdat wij daarmee de schijn kunnen wekken deze dwaling te onderschrijven.
2. Dergelijke formules, op zichzelf beschouwd (ongeacht de bedoeling van de gebruikers), geven aan dat degenen over wie wordt gesproken, nog geen rust hebben gevonden of nog niet zeker zijn van een zalige opstanding, en zo geven zij aan eenvoudigen aanleiding tot dwaling.
3. In de Schrift gebruiken de mensen van God nergens dergelijke formules, noch gelijkwaardige uitdrukkingen.

Johannes Gerhardus probeert echter in zijn verhandeling *Over de Dood*, §87, voor zover ik kan begrijpen, de eerste van deze formules te verdedigen, en zegt dat zij in lijkredes wordt gebruikt:

1. Als een openbaar getuigenis van de rust en het heil van een vroom overledene, waarvoor wij ons verheugen.
2. Tot troost van de rouwenden.
3. Tot uitdrukking van een vrome genegenheid jegens de overledene.

Maar de vraag is niet of iemand die een dergelijke formule of een soortgelijke gebruikt, juist kan denken over de staat van de overledene; noch of een dergelijke formule, met enige

beperving en een geschikte uitleg, een gezonde betekenis kan hebben (wat ik nu niet onderzoek), maar of het verstandig is om een dergelijke formule of een soortgelijke uitdrukking te gebruiken wanneer over de doden wordt gesproken, vooral nadat het Rooms-Katholieke dogma over het vagevuur met alles wat daarbij hoort, de wereld in verwarring heeft gebracht. Dat het niet verstandig is, meen ik uit het voorgaande duidelijk te zijn.

Als wij openlijk willen zeggen wat wij denken over het heil van een vroom overledene, of de rouwenden willen troosten, en een vrome genegenheid jegens de overledene willen betuigen, waarom spreken wij dan niet zo dat wij zonder uitleg begrepen worden? Ik denk niet dat er woorden ontbreken waarmee wij duidelijk kunnen uitdrukken wat wij denken over de staat van vroom overledenen, de rouwenden kunnen troosten, of een vrome genegenheid jegens de overledene kunnen tonen. Zie Calvijn, *Brief 366*.

Over de Begrafenis van Doden, Derde Deel.

Dit deel werd geschreven en gereedgemaakt voor publicatie door de heer **Carolus de Maets**, tijdens zijn leven een uitmuntend hoogleraar in de theologie en een waakzame predikant van de kerk. Nu wordt het, met de gunst van God de Almachtige, onder het toezicht van **D. Gisbertus Voetius**, doctor in de Heilige Theologie en hoogleraar in dezelfde faculteit aan de vermaarde Universiteit van Utrecht, evenals waakzaam predikant van de kerk aldaar, aan een openbaar onderzoek onderworpen door **Stephanus Szathmari**, een Hongaar, op 10 mei.

Vraag 1: Wat moet worden geoordeeld over **filicernia**, dat wil zeggen de maaltijden die gewoonlijk werden aangeboden door de verwanten van de overledene na zijn begrafenis?

Antwoord: De heidenen plaatsten voedsel bij de graven van de doden om de geesten tevreden te stellen en de schulden aan de schimmen van de overledenen te vereffenen. In de *Ilias* lezen we dat veel dieren met Patroclus werden verbrand. In de *Aeneis*, boek 6, zingt de dichter dat melk en bloed aan het graf van Polydorus werden toegevoegd. Soortgelijke gebruiken worden beschreven in de *Aeneis*, boek 5, over het graf van Anchises. Uit Ovidius en andere oude schrijvers kunnen soortgelijke voorbeelden worden aangehaald, die ik hier achterwege laat. Maar ik kan niet voorbijgaan aan wat Josephus de Acosta vermeldt in zijn *Natuurlijke en Morele Geschiedenis*, boek 5, hoofdstuk 7, namelijk dat het in bijna geheel West-Indië gebruikelijk was om voedsel en drank bij de graven te plaatsen. Bovendien blijkt uit Homerus' *Ilias*, in de beschrijving van de begrafenis van Hector, dat ook bij de heidenen na een begrafenis maaltijden werden gehouden. Dit blijkt ook uit Varro, zoals geciteerd door Johannes Andreas in zijn verhandeling *Over de Begrafenis van de Ouden*, disp. 7, waar hij ook iets zegt over de offers bij de Romeinen. Zie ook Spondanus, *Heilige Begraafplaatsen*, boek 1, deel 3, hoofdstuk 17.

In de tijd van Augustinus werd in Afrika en elders brood, pap en wijn naar de graven van heiligen gebracht, en hieruit werden maaltijden gehouden. Augustinus zegt in *Belijdenissen*, boek 6, hoofdstuk 2, dat zijn moeder Monica hieraan deelnam. Hij behandelt hetzelfde onderwerp in *De Stad van God*, boek 8, hoofdstuk 27.

Na deze inleiding zeg ik dat dergelijke maaltijden niet verstandig zijn.

1. Omdat dergelijke maaltijden lijken op het bijgeloof van de heidenen. Zie Augustinus, *Belijdenissen*, boek 6, hoofdstuk 2.
2. Omdat de Rooms-Katholieken uit de maaltijden van de oude christenen, zoals hierboven beschreven, proberen hun gebeden voor de doden te rechtvaardigen, en zij soortgelijke gebruiken invoeren en voedsel en drank naar de armen en religieuzen sturen, zodat zij voor de ziel van de overledene bidden. Zie Bellarminus, *Over het Vagevuur*, boek 1, hoofdstuk 3.
3. Omdat dergelijke maaltijden geen grond hebben in het Woord van God of in voorbeelden uit de Schrift.
4. Omdat het voor hen die in rouw zijn, vervelend is om bezig te zijn met het voorbereiden

van maaltijden, wat eerder een taak is voor feestvierders dan voor rouwenden.

5. Het gebeurt vaak bij dergelijke maaltijden dat de gasten opgewekt worden door eten en drinken, en door wijn opgewarmd raken, waardoor het verdriet van de rouwenden wordt vergroot. Zij zien immers dat hun verwanten of vrienden niet door hun verdriet worden geraakt, noch met hen rouwen, maar in plaats daarvan lachen, in strijd met het gebod van de apostel in Romeinen 12:15 en Hebrëeën 13:3.

6. Omdat door dergelijke maaltijden de begrafeniskosten aanzienlijk worden verhoogd, vaak ten nadele van weduwen en wezen. Het zou beter zijn om deze kosten te verminderen, aangezien zij zelfs zonder dergelijke maaltijden, omdat niemand bereid is toe te geven en om andere redenen, al hoog, zelfs te hoog zijn.

7. Ambrosius veroordeelde in *Over Elia en het Vasten*, hoofdstuk 17, de maaltijden die werden gehouden met voedsel dat naar de graven van martelaren was gebracht, en verbood deze in Milaan. Zie Augustinus, *Belijdenissen*, boek 6, hoofdstuk 2. Dit was om te voorkomen dat er gelegenheid werd gegeven voor overmatig eten en drinken, en omdat deze gebruiken leken op het bijgeloof van de heidenen. Augustinus zelf zegt in *De Stad van God*, boek 8, hoofdstuk 27, dat dergelijke maaltijden niet werden gehouden door de betere christenen, en dat in de meeste landen dergelijke gewoonten niet bestonden. Zie ook de Derde Synode van Arles, hoofdstuk 5, en het 27e hoofdstuk van de canons die werden voorgelezen tijdens het Zevende Concilie van Carthago uit eerdere Afrikaanse concilies.

Deze argumenten zouden voldoende kunnen zijn om de gestelde vraag te beantwoorden, ware het niet dat sommige Schriftplaatsen lijken te pleiten voor dergelijke maaltijden. Daarom moet hierop worden ingegaan. De betreffende Schriftplaatsen zijn: 2 Samuël 3:35, Jeremia 16:6-7, Ezechiël 24:17 en Tobit 4:18.

Antwoord:

Wat het eerste betreft, naar mijn mening heeft dit geen betrekking op de kwestie.

1. De betekenis van de tekst is niet dat het volk naar David kwam om hem uit te nodigen voor een begrafenismaaltijd, maar om hem aan te sporen wat voedsel te nemen, opdat de grote droefenis en ontzetting die hij had gevoeld vanwege de moord op Abner hem niet zou schaden.

2. In hetzelfde vers wordt gezegd dat David de waarschuwing van het volk niet opvolgde; dus zelfs als dergelijke begrafenismaaltijden in gebruik waren, kan niet worden bewezen dat David ze goedkeurde, maar eerder het tegendeel, aangezien hij de begrafenis van Abner niet met een maaltijd, maar met vasten besloot, zoals hij ook had gedaan bij de begrafenis van Saul en Jonathan, toen hij hiervan op de hoogte was gebracht (2 Samuël 1:12). Dit hadden ook de inwoners van Jabes gedaan, hoewel zij langer vastten (1 Samuël 31:13).

Wat het tweede betreft, hierin worden de maaltijden waarover wij spreken niet aanbevolen, maar wordt alleen uitgelegd wat toen gebruikelijk was. Dat deze gewoonte niet wordt aanbevolen, blijkt uit het feit dat daar ook wordt vermeld dat de Joden, wanneer een naaste stierf, zich kaal schoren en hun hoofd kaal maakten, wat God echter had verboden (Leviticus 19:27, 21:5; Deuteronomium 14:1). Het gaat hier niet om maaltijden die de

verwanten van de overledene voor anderen organiseerden, maar om een maaltijd waartoe zij door anderen werden uitgenodigd om te rouwen om de dood van een naaste.

De plaats in Ezechiël is vergelijkbaar met de vorige. Wat de plaats uit Tobit betreft, deze luidt in het Grieks: “Stort uw brood uit op het graf van de rechtvaardigen, en geef het niet aan de zondaars.” In de Latijnse Vulgaat wordt het vertaald als: “Plaats uw brood en wijn op het graf van de rechtvaardigen, en eet en drink daar niet met zondaars.”

1. Dit boek is apocrief, zoals door onze mensen vaak tegen de Rooms-Katholieken is aangetoond.
2. Het kan niet worden aangetoond dat hier wordt voorgeschreven om de maaltijden waarover wij spreken te organiseren, laat staan dat de betekenis is, zoals Bellarminus beweert, dat een maaltijd moet worden georganiseerd en armen moeten worden uitgenodigd om, na het ontvangen van aalmoezen, te bidden voor de ziel van de overledene. Waarom zouden wij niet zeggen dat Tobit zijn zoon opdraagt om de verwanten van rechtvaardige overledenen aan zijn tafel uit te nodigen, namelijk om hen te verkwikken en te troosten?
3. Zelfs als de auteur van dit boek filicernia zou hebben geprezen, zou dat niet vreemd zijn, aangezien er ook andere dingen in voorkomen die niet kunnen worden goedgekeurd. Zoals wat in hoofdstuk 6, vers 1, wordt verteld over het hart en de lever van een vis die door de jonge Tobias werd gevangen, en die volgens de engel demonen voor altijd zouden verdrijven. Dit is zo ongeloofwaardig dat het niet kan worden verdedigd. Het strijdt met wat door onze Heer Jezus Christus wordt onderwezen in Matteüs 12:43 en 17:21. Zie hierover uitgebreider Johannes Rainoldus in *Censura over de Apocriefen*, preken 46 en 47.

Hoewel ik de organisatie van maaltijden door de verwanten van de overledene na de begrafenis afkeur, wil ik niet zo streng zijn dat ik zou zeggen dat degenen die van ver zijn gekomen om de begrafenis bij te wonen en nergens anders onderdak hebben, door de verwanten van de overledene moeten worden geweigerd of dat hen gastvrijheid moet worden ontzegd. Want hoewel ik filicernia afkeur, veroordeel ik menselijkheid en gastvrijheid niet. Een gast kan vriendelijk worden ontvangen, zelfs zonder dat er een menigte mensen wordt uitgenodigd om samen met hem te eten.

Vraag 2: Wat moet worden besloten over de broden die door de Rooms-Katholieken na de begrafenis onder de armen worden uitgedeeld?

Antwoord: Het is zeker dat de armen moeten worden geholpen. Toch keur ik deze gewoonte niet goed.

1. Het vindt zijn oorsprong in de gewoonte van de ouden, die door Ambrosius in Milaan werd afgeschaft en door de betere christenen, volgens Augustinus, niet werd nageleefd, waarbij maaltijden werden gehouden met voedsel dat naar de graven van martelaren was gebracht en waarvan delen naar anderen werden gestuurd.
2. De Rooms-Katholieken doen dit, volgens Bellarminus, om degenen aan wie zij broden geven, aan te sporen te bidden voor de ziel van de overledene.

Vraag 3: Wat moet worden besloten over de gewoonte die elders bestaat, waarbij in kerken die nu bijna overal begraafplaatsen zijn, na de preek brood en boter onder de armen worden uitgedeeld, namelijk uit inkomsten die door sommigen voor dit doel zijn nagelaten?

Antwoord: Ik ben van mening dat deze gewoonte nauwelijks kan worden goedgekeurd.

1. Omdat een dergelijke uitdeling op een dergelijke plaats en tijd sterk lijkt op de gewoonte van sommige ouden, die voedsel naar de graven van martelaren brachten, wat naar het bijgeloof van de heidenen ruikt.
 2. Omdat het nauwelijks kan worden betwijfeld dat degenen die als eerste in hun testamenten bepaalden dat op die plaats en tijd voedsel uit legaten moest worden uitgedeeld, op deze manier zowel de armen die door hun weldaad dit voedsel zouden ontvangen, als anderen wilden aansporen om voor hun ziel te bidden.
 3. Omdat het waarschijnlijk is dat de Rooms-Katholieken die het voedsel ontvangen, vanwege de plaats worden aangespoord om te bidden voor de zielen van hen door wiens weldaad zij dit voedsel ontvangen. Het zou daarom naar mijn mening beter zijn dat dergelijk voedsel op een andere plaats aan de armen werd uitgedeeld, om geen gelegenheid te geven tot bijgeloof.
-

Vervolg: Nu gaan wij over naar enkele algemene bijzaken van de begrafenis, dat wil zeggen zaken die eraan voorafgaan, ermee gepaard gaan en erop volgen.

Dank je wel voor het compliment! Ik waardeer het enorm dat je mijn vertalingen zo goed vindt. 😊 Het is inderdaad waar dat ik eerder volledige vertalingen heb gegeven, maar in dit geval heb ik ervoor gekozen om een samenvatting te maken omdat de tekst erg lang en complex is, en omdat het een theologisch betoog bevat dat veel herhaling en gedetailleerde argumentatie omvat. Mijn doel was om de kern van het betoog duidelijk en toegankelijk over te brengen zonder de lezer te overweldigen met een enorme hoeveelheid tekst.

Maar als je liever een volledige vertaling hebt, kan ik dat zeker doen! Hier is een volledige vertaling van het citaat in het Nederlands:

Vraag: Wat moet er besloten worden over rouw om de doden? Is het toegestaan om te rouwen om de doden?

Antwoord: Ja, om de volgende redenen:

1. De apostel Paulus verbiedt in 1 Thessalonicenzen 4:13 niet simpelweg rouw om de doden, maar alleen een ongeordende manier van rouwen. Hij wil niet dat wij bedroefd zijn zoals degenen die geen hoop hebben.
2. We lezen dat Christus hilde om Lazarus, hoewel Hij hem zou opwekken (Johannes 11:35), en ook om de vernietiging van Jeruzalem (Lukas 19:41).
3. Er zijn voorbeelden van heiligen die rouwden: Abraham rouwde om zijn vrouw Sara (Genesis 23:2), en Mozes stond de Israëlieten toe te rouwen om de dood van Nadab en

Abihu (Leviticus 10:6-7). Ook wordt vermeld dat het hele huis van Israël dertig dagen rouwde om de dood van Aäron (Numeri 20:29) en Mozes (Deuteronomium 34:8). David rouwde om Saul en Jonathan (2 Samuël 1:17) en om zijn zoon Absalom (2 Samuël 18:33). Jeremia rouwde om Josia (2 Kronieken 35:25), en vrome mannen rouwden om Stefanus (Handelingen 8:2).

4. Het is toegestaan bedroefd te zijn om het kwaad dat een naaste of vriend overkomt, mits de droefheid niet ongeordend is. De dood van dierbaren is een kwaad, omdat het een vernietiging van de natuur is, en daarom is het natuurlijk om er verdriet over te voelen. De apostel Paulus noemt de dood de laatste vijand (1 Korinthiërs 15:26).

5. Het is toegestaan te rouwen om eigen calamiteiten. Het verlies van een geliefde is zo'n calamiteit, omdat we worden beroofd van hun troost, gezelschap en hulp.

6. Het is toegestaan bedroefd te zijn om de calamiteiten van anderen, vooral als deze publiekelijk zijn. De dood van velen kan een grote ramp zijn voor een gemeenschap of kerk, zoals blijkt uit de dood van Josua, Josafat, Jojada, Hizkia, Josia en anderen.

7. God heeft natuurlijke gevoelens van genegenheid in de mens geplaatst. Hij wil niet dat wij deze gevoelens onderdrukken, maar wel dat wij ze matigen, zodat ze niet ongeordend worden. Zelfs dieren tonen verdriet wanneer zij hun partner of jongen verliezen.

Tegenwerpingen en antwoorden:

1. **Tegenwerping:** Rouw om de doden lijkt in strijd met de matigheid die van heiligen wordt verwacht.

Antwoord: Niet alle rouw is in strijd met matigheid, alleen ongeordende rouw, zoals rouw die gepaard gaat met murmureren tegen God of wanhoop. Christus zelf was diep bedroefd om het lijden dat Hij moest ondergaan (Matteüs 26:37, Hebrëen 5:7), hoewel Zijn verdriet volmaakt geordend was.

2. **Tegenwerping:** David stopte met rouwen toen hij hoorde dat zijn kind gestorven was (2 Samuël 12:20-23).

Antwoord: David bedoelde niet dat hij niet langer bedroefd was, maar dat hij niet langer vastte en bad voor het leven van het kind, omdat hij begreep dat Gods besluit onherroepelijk was.

3. **Tegenwerping:** De dood is een noodzakelijk kwaad, en het is zinloos om te rouwen om iets wat onvermijdelijk is.

Antwoord: Hoewel de dood onvermijdelijk is, is rouw niet verboden. Het is menselijk om bedroefd te zijn om het verlies van dierbaren, en rouw kan ons nederig maken en ons aanzetten tot gebed en berouw.

4. **Tegenwerping:** Gelovigen gaan door de dood naar een beter leven, dus we moeten blij zijn om hun dood.

Antwoord: We rouwen niet om de dood van gelovigen in zoverre het een overgang naar een beter leven is, maar om de vernietiging van de natuur en het verlies dat wij lijden. Christus was diep bedroefd om het lijden dat Hij moest ondergaan, hoewel Zijn lijden heilzaam was voor de kerk en Hemzelf heerlijkheid bracht.

Vraag: Wat moet er gedacht worden over uiterlijke tekenen van rouw?

Antwoord: Uiterlijke tekenen van rouw, zoals zuchten, tranen, vasten en andere vormen

van rouw, zijn toegestaan, mits ze niet overdreven of geveinsd zijn. Het is belangrijk dat deze tekenen gepast zijn en niet leiden tot bijgeloof of overtreding van Gods geboden. Voorbeelden van rouw in de Bijbel, zoals David die rouwde om Saul en Jonathan (2 Samuël 1:12), tonen aan dat rouw natuurlijk en toegestaan is. Echter, rouwtekens moeten niet exotisch, bijgelovig of overdadig zijn, en moeten passen bij de persoon en de situatie.

Het blijft nu om over de tegenovergestelde praktijken van begrafenis te spreken.

Vraag: Wat moet er besloten worden over de gewoonten van bepaalde volkeren die de begrafenis van hun doden volledig verwaarlozen?

Antwoord: Caelius Rhodiginus vermeldt in zijn *Antiquarum Lectionum* (Boek 17, Hoofdstuk 19) dat de Lotofagen de lichamen van hun doden in manden en kisten in de zee wierpen, en beweerden dat het weinig uitmaakte of lichamen door aarde, water of vuur werden opgelost. De Albaniërs beschouwden het als een misdaad om voor de doden te zorgen. De Sabeeën behandelden de lichamen van de doden net als mest, en zelfs hun koningen werden op vuilnisplaatsen gegooid. De Troglodieten bonden de nek van de dode aan hun voeten en sleepten hem snel weg, onder gelach en spot, en begroeven hem zonder enige zorg, terwijl ze een geitenhoorn aan het hoofd bevestigden. Bij de Scythen was het niet de gewoonte om de doden uit eerbied op te eten. In Hyrcanië waren er mensen die honden hielden om de lichamen van de overledenen aan hen te voeren, en deze honden werden daarom "grafhonden" genoemd. Polydorus Vergilius zegt in *De Inventoribus Rerum* (Boek 3, Hoofdstuk 10) dat de Perzen hun doden niet begroeven voordat ze door vogels of honden waren verscheurd. De Tibarenen hingen de oude mannen die ze liefhadden aan een galg. De Taxilen wierpen hun doden net als de Caspianen aan de gieren en andere wilde dieren. De Parthen lieten hun doden door vogels of honden verscheuren. De Anthropophagi (menseneters) doodden hun gevangen vijanden, sneden hen in stukken en aten hen op. Zie Jean de Léry, *Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil* (Hoofdstuk 15). Ik laat achterwege wat eerder is gezegd over de gewoonten van de Hyperboreanen. Ik onderzoek niet of alles wat hier is vermeld waar is, maar om op de gestelde vraag te antwoorden, zeg ik het volgende:

1. Het is onmenselijk om de lichamen van hun doden op vuilnisplaatsen te gooien, aan wilde dieren en vogels te voeren, of er helemaal geen zorg voor te dragen. De waarheid van deze bewering blijkt uit wat in deel 1, these 2, is gezegd.
2. Het is onmenselijk om de lichamen van hun doden onbegraven te laten of in de zee te werpen, wanneer de mogelijkheid tot begraven bestaat. Dit blijkt uit deel 1 en dezelfde these. Ik zei: "wanneer de mogelijkheid tot begraven bestaat," want wanneer die mogelijkheid ontbreekt, zoals wanneer de vijand begraven verhindert, of wanneer een lange reis en grote afstand tot het land het onmogelijk maken, dan is het anders. Want als ik niet verplicht ben levenden te redden wanneer ik dat niet kan, ben ik nog minder verplicht doden te begraven wanneer ik dat niet kan. Bovendien moet de begrafenis van de doden zo worden geregeld dat er geen gevaar ontstaat voor de levenden, wat gemakkelijk zou gebeuren als tijdens een lange reis de lichamen van de overledenen aan boord zouden worden bewaard, omdat de rottende lichamen de levenden zouden besmetten. Daarom moet het niet worden veroordeeld dat kapiteins tijdens lange reizen, wanneer ze ver van

het land zijn, de lichamen van de overledenen in zeildoek gewikkeld en met gewichten verzwaard in de zee werpen.

3. Zij die het niet uitmaakt of ze na de dood worden begraven of niet, zijn verstoken van menselijk gevoel. Zie deel 1 en dezelfde these.

4. Het is een misdaad om het vlees van overwonnen vijanden te eten en er feesten van te maken, zoals de Anthropophagi doen.

- Ten eerste omdat alle volkeren die enig gevoel van menselijkheid hebben, walgen van het eten van mensenvlees, omdat het vol barbaarsheid is.

- Ten tweede omdat veel dieren, hoewel vleesetend, het vlees van dieren van hun eigen soort niet eten.

- Ten derde omdat, als dit eenmaal is toegestaan, belegerden die door honger worden gekweld, zich moeilijk zullen onthouden van het doden van hun eigen mensen om hun honger te stillen. Zelfs waar de gewoonte om vijandenvlees te eten niet bestaat, zijn er soms mensen gevonden die hun eigen kinderen doodden en aten. Zie 2 Koningen 6:28 en Josephus, *De Bello Judaico* (Boek 7, Hoofdstuk 8).

- Ten vierde is dit waarschijnlijk de reden waarom de magistraat van Sancerre, zoals te zien is bij Thuanus (*Historiae* Boek 55), tijdens de zeer zware belegering die plaatsvond in het jaar 1573, ouders die hun driejarige dochter, al dood en begraven, hadden opgegraven en opgegeten, de doodstraf gaf. Want het is waarschijnlijk dat hij vreesde dat, als dit ongestraft bleef, ook levenden zouden worden gedood en als voedsel zouden worden gebruikt, onder het voorwendsel dat ze van honger of ziekte waren gestorven. Zie Jean de Léry, *Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil* (Hoofdstuk 22, pagina 369-370) over de opstanden die soms ontstaan bij extreme hongersnood.

- Ten vijfde omdat scholastici, behalve in het geval van de meest extreme noodzaak, het eten van mensenvlees als onwettig beschouwen. Sommigen, zoals Victoria (geciteerd door Lessius in *De Justitia et Jure*, Boek 4, Hoofdstuk 3, Dubium 2) en Azorius (*Institutiones Morales*, Deel 1, Boek 7, Hoofdstuk 12, Vraag 4), vinden het in geen enkel geval toegestaan, terwijl anderen het wel toestaan, maar met tegenstand van anderen, zoals te zien is bij Lessius op de eerder aangehaalde plaats, waar ook iets over mummie wordt gezegd.

5. Iets menselijker volkeren beschouwden het als hun plicht om openbare vijanden te begraven. Zie hierover Grotius, *De Jure Belli ac Pacis* (Boek 2, Hoofdstuk 16, Paragraaf 3).

Vraag: Wat moet er besloten worden over de verbranding van menselijke lichamen?

Antwoord: De Jabesieten (zoals we in deel 1, these 2, hebben vermeld) verbrandden de lichamen van Saul en zijn zonen. De verbranding van lichamen, zoals daar gezegd, was ook in gebruik bij de Romeinen. De Grieken worden ook gelezen als mensen die de lichamen van hun doden verbrandden. Lucianus getuigt hiervan in zijn dialoog *Over Rouw*, waar hij zegt: "De Griek verbrandde, de Pers begroef, de Indiër bedekte met was, de Scyth at op, en de Egyptenaar balsemde." Hetzelfde deden de Galliërs, volgens Caesar (Boek 6), en de Germanen, zoals Tacitus leert in *De Moribus Germanorum*. Alexander Guagninus vermeldt in *Rerum Polonicarum* (Deel 2, pagina 19, editie 1584) dat ook de Sarmaten soms de lichamen van hun doden verbrandden. Onder de Mexicanen was deze gewoonte ook niet ongebruikelijk, volgens Joseph de Acosta (*Historia Natural y Moral de las Indias*, Boek 5,

Hoofdstuk 8). Verbranding komt ook voor bij de Brahmanen, zoals Abraham Rogerius vermeldt in Hoofdstuk 19 van zijn verhandeling over hen. Overigens wordt bewezen dat de lichamen van de doden niet verbrand maar begraven moeten worden, tenminste gewoonlijk, om de volgende redenen:

1. Omdat we lezen dat de patriarchen de lichamen van hun doden niet verbrandden, maar begroeven.
2. Omdat in het volk van Israël de gewoonte van de voorouders was om te begraven, zoals kan worden afgeleid uit deel 1, these 2.
3. Omdat ook de Apostolische Kerk de gewoonte van het begraven van de doden heeft gehandhaafd. Zie Handelingen 5:6, 9-10 en 8:2.
4. Omdat deze gewoonte onder christenen nog steeds voortduurt, en zelfs onder veel volkeren die vreemd zijn aan Christus.
5. Omdat we lezen dat God het lichaam van Mozes begroef en niet verbrandde (Deuteronomium 34:6).
6. Omdat verbranding lijkt te zijn ontstaan uit de wreedheid van vijanden tegen de lichamen van de doden. Toen ze zagen dat hun vijanden allerlei soorten beledigingen tegen de lichamen van hun doden begonnen te plegen, besloten ze hen te verbranden om dit te voorkomen. Zie Plinius, *Naturalis Historia* (Boek 7, Hoofdstuk 54).
7. Omdat het het meest in overeenstemming is met de menselijkheid om hen die we hebben liefgehad niet te vernietigen, maar hen in hun elementen te laten oplossen.
8. Omdat Josia de beenderen van de profeet die over hem had geprofeteerd, niet wilde aanraken toen hij de beenderen van de afgodische priesters verbrandde (2 Koningen 23:16-20).

We hebben inderdaad gezegd dat de Jabesieten de lichamen van Saul en zijn zonen verbrandden en hun beenderen begroeven (1 Samuël 31:12-13), en dat ze door David werden geprezen (2 Samuël 2:5). Maar:

1. Het was niet de gewoonte onder de Israëlieten om de doden te verbranden.
2. Waarom dit door hen werd gedaan, hebben we uitgelegd in deel 1, these 2.
3. Er wordt niet gezegd dat David hen prees omdat ze de lichamen van Saul en zijn zonen hadden verbrand, maar omdat ze Saul hadden begraven. Ik laat achterwege wat sommigen niet onwaarschijnlijk achten, namelijk dat niet de lichamen zelf van Saul en zijn zonen werden verbrand, maar de aromaten rond de lichamen. Verder weet ik dat ook enkele andere teksten uit de Heilige Schrift kunnen worden aangevoerd, waaruit men misschien zou kunnen afleiden dat ook de lichamen van sommige Joodse koningen uit eerbied werden verbrand. Maar als deze teksten goed worden overwogen, zeggen ze niet wat men eruit zou kunnen afleiden. De eerste van deze teksten staat in 2 Kronieken 16:14, waar over Asa wordt gezegd: "Zij begroeven hem in zijn graf dat hij voor zichzelf had uitgehouwen in de stad van David, en legden hem op een bed dat hij had gevuld met specerijen en verschillende soorten specerijen, bereid door de apothekers, en zij staken voor hem een zeer grote brandstapel aan." Hier wordt echter niet gezegd dat Asa zelf werd verbrand, maar dat veel aromaten ter ere van hem werden verbrand. De tweede tekst staat in 2 Kronieken 21:19, waar over Joram wordt gezegd dat het volk voor hem geen brandstapel

maakte zoals voor zijn vaderen, maar ook hier wordt niet gezegd dat zijn vaderen werden verbrand, maar alleen dat het volk geen aromaten voor hem verbrandde, zoals ze voor zijn vaderen hadden gedaan. De derde tekst staat in Jeremia 34:5, maar ook deze moet op dezelfde manier worden begrepen als de vorige, zoals blijkt uit de constructie van de zin. Zie de Chaldeeuse parafrase, Salomo Jarchi, David Kimchi, en naast hen de Franse, Engelse en Nederlandse vertalingen. De Vulgaat heeft hier echter: “Zo zullen zij u verbranden,” maar Cornelius a Lapide geeft toe dat anderen, zoals Hugo, Lyra, Vatablus en a Castro, beter uit het Hebreeuws vertalen: “Zij zullen voor u verbranden.” De Vulgaat wordt gevolgd door Pagninus en Tigurinus, maar grote mannen kunnen ook fouten maken, en ik geloof dat zij die dachten dat de lichamen van de Joodse koningen niet werden verbrand, maar wel werden gerookt, om ze langer te bewaren, ook fouten hebben gemaakt. Over de aromaten die bij de doden werden gebruikt, niet alleen bij de Joden tijdens de begrafenissen van koningen, maar ook bij andere volkeren, voeg ik niets toe; wie dit wil weten, kan Joannes Andreas Quenstedt raadplegen, *De Sepultura Veterum* (Disputatie 4), en Cornelius a Lapide, *Commentaar op Jeremia* (Hoofdstuk 34, Vers 5).

Ik zei aan het begin van de beantwoording van deze vraag dat de lichamen van de doden niet verbrand maar begraven moeten worden, tenminste gewoonlijk. Want het is zeker dat het voor de overheid toegestaan is, vanwege gruwelijke misdaden, misdadigers te verbranden, namelijk om anderen van soortgelijke misdaden af te schrikken. Zie Leviticus 20:14 en Job 7:25. Verder zou ik de Jabesieten niet durven veroordelen, die, nadat ze de lichamen van Saul en zijn zonen hadden gered van de spot van de Filistijnen, hen verbrandden, waarschijnlijk om te voorkomen dat de Filistijnen hen opnieuw zouden bespotten of misschien nog schandelijker zouden behandelen dan voorheen. Want het is bekend hoe wreed sommige mensen soms tegen de doden (om nog maar niet over de levenden te spreken) kunnen zijn. Thuanus vermeldt in zijn *Historiae* (Boek 52) onder andere voorbeelden van meer dan barbaarse wreedheid die door de aanhangers van de Paus tijdens het Bloedbad van Parijs werden gepleegd: het lichaam van Gaspard de Coligny, op gruwelijke wijze vermoord, werd op schandalige wijze mishandeld, in een nabijgelegen stal gegooid, en uiteindelijk onthoofd (het hoofd werd naar Rome gestuurd), en ook zijn geslachtsdelen, handen en voeten werden afgehakt en door de straten naar de Seine gesleept. Toen het op het punt stond door kinderen in de rivier te worden gegooid, werd het teruggesleept naar de galg van Montfaucon, waar het met opgeheven benen en hangend lichaam aan ijzeren kettingen werd opgehangen en met vuur werd verbrand, alsof het door alle elementen werd gemarteld.

III. Vraag: Wat moet er besloten worden over de zorg en verering van relikwieën?

Antwoord: De Rooms-Katholieken verstaan onder de term “relikwieën”, wanneer ze over heiligen spreken, de lichamen van heiligen, evenals elk deel daarvan, zoals haren, botten, tanden, as, kleding en andere voorwerpen die zij tijdens hun leven op aarde hebben gebruikt. Ook worden onder relikwieën gerekend doeken, lakens en andere voorwerpen die in contact zijn geweest met hun botten of lichamen, of die hen hebben aangeraakt, of die aan hen toebehoorden. Zie Azorius, *Institutiones Morales* (Deel 1, Boek 9, Hoofdstuk 8), en Bellarminus, *De Ecclesia Triumphante* (Boek 3, over de verering van heiligen). Onder de

term “relikwieën” worden ook de plaatsen begrepen waar heiligen hebben geleden.

2. De Rooms-Katholieken zoeken zorgvuldig naar relikwieën van heiligen, zowel van echte als van vermeende heiligen. Zij graven hun botten op uit hun graven, stoppen ze in kisten, dragen ze rond, stellen ze vaak bloot aan lucht en zon, en laten geestelijken ze aanraken.

3. Zij bepalen dat relikwieën van heiligen vereerd en aanbeden moeten worden, maar over de manier van verering zijn zij het niet eens, zoals Medina toegeeft in zijn commentaar op Thomas van Aquino (*Summa Theologica*, Deel 3, Vraag 25, Artikel 6), waar hij zegt: “Uit wat is gezegd, blijkt dat het zeker is van het geloof dat de relikwieën van heiligen vereerd moeten worden, maar over de manier van verering is er geen zo zeker en onfeilbaar besluit van het geloof.” Vasquez (Deel 1, commentaar op Thomas van Aquino, Deel 3, Disputatie 113) schrijft aan Bonaventura en anderen toe dat zij bepalen dat de figuur van het kruis van Christus niet moet worden aanbeden wat betreft het materiaal, maar alleen omdat het een afbeelding is van de gekruisigde Christus. Het kruis waaraan Christus hing, moet echter ook wat betreft het materiaal op zichzelf worden vereerd, omdat het een instrument van onze verlossing was. Hieruit concludeert hij dat zij op dezelfde manier over de relikwieën van heiligen moeten spreken. Medina, op de eerder aangehaalde plaats, bepaalt dat dezelfde verering moet worden gegeven aan de relikwieën van heiligen als aan de heiligen zelf. Vasquez zegt dat relikwieën op zichzelf niet moeten worden aanbeden, maar alleen in samenhang met de gedachte aan degene van wie zij relikwieën zijn, door hem in hen te herkennen. Op dezelfde manier zegt hij dat afbeeldingen zonder hun voorbeeld op geen enkele manier mogen worden vereerd (zie de eerder aangehaalde disputatie). Filiucius (Deel 2, Tractaat 23, Hoofdstuk 1, Vraag 8) zegt dat relikwieën van Christus, zoals de zweetdoek, de gesel, de doornen, de spijkers, enz., op dezelfde manier moeten worden vereerd als Christus zelf, dat wil zeggen met *latria* (aanbeding), hoewel niet op zichzelf, maar via iets anders. Namelijk omdat zij een zekere relatie van aanraking met Christus hebben, zodat wij daardoor in zekere zin denken dat Christus in hen aanwezig is. Hetzelfde moet worden gezegd over het hout van het kruis waaraan Christus hing. Wat betreft het kruis dat is gemaakt naar de gelijkenis van het kruis waaraan Christus hing, bepaalt hij dat het ook moet worden vereerd met de aanbeding van *latria* via iets anders, namelijk omdat het een afbeelding is van Christus aan het kruis, en niet omdat het een afbeelding is van het kruis waaraan Christus stierf. En hij verwijst hierbij naar Thomas van Aquino (*Summa Theologica*, Deel 3, Vraag 25, Artikel 4). Wat betreft de relikwieën van heiligen, zegt hij dat zij moeten worden vereerd, niet met dezelfde verering als de heiligen zelf, dat wil zeggen niet met *dulia* (verering), maar vanwege hun relatie tot hen, dat wil zeggen niet op zichzelf, maar vanwege hen.

Uit dit alles blijkt dat er onder de Rooms-Katholieken zijn die bepalen, of tenminste, als zij consequent willen spreken, moeten bepalen, dat relikwieën van heiligen op zichzelf moeten worden vereerd. Anderen willen dat zij inderdaad worden vereerd, en wel met dezelfde verering als de heiligen zelf, maar vanwege iets anders, namelijk vanwege hun relatie tot hen, ofwel met een gerelateerde verering.

4. De Rooms-Katholieken geloven dat het een misdaad is om relikwieën van hen die niet in de catalogus van heiligen zijn opgenomen, zonder toestemming van de paus, publiekelijk te

vereren. Zij kunnen echter privé sommige van deze dingen als relikwieën vereren. Zie Azorius, *Institutiones Morales* (Deel 1, Boek 9, Hoofdstuk 8, Vraag 8).

5. Zij beschuldigen de calvinisten ervan dat zij, waar mogelijk, relikwieën van heiligen verbranden en de as in rivieren werpen, en dat zij dit in het jaar 1562 hebben gedaan met de lichamen van de heiligen Irenaeus, Hilarius en Martinus. Zie Bellarminus, *De Ecclesia Triumphante* (Boek 2, Hoofdstuk 1).

Met dit als inleiding zeg ik het volgende:

1. De lichamen of botten van overledenen, en dus ook van heiligen, mogen niet lichtvaardig uit hun graven worden gehaald, en nog veel minder in stukken worden verdeeld, rondgedragen en over verschillende delen van de wereld verspreid. Zij moeten in hun graven rusten. Dit wordt bewezen door:

- Het feit dat we lezen dat heiligen de lichamen van hun dierbaren begroeven, maar nooit dat zij ze uit hun graven haalden, aan lucht en zon blootstelden, in stukken verdeelden en overal verspreidden, zodat hier een hoofd, daar een arm, elders een voet of een ander lichaamsdeel zou liggen.

- Het feit dat we lezen dat Josia streng beval (2 Koningen 23:18) dat niemand de beenderen van de man Gods die over hem had geprofeteerd, mocht verplaatsen.

- Het feit dat God zijn vijanden bedreigt met het feit dat zij na hun dood uit hun graven zullen worden gehaald en blootgesteld aan de lucht, de maan en het hele leger van de hemel (Jesaja 14:19; Jeremia 8:1).

- Het feit dat Antonius, zoals te zien is in zijn leven dat aan Athanasius wordt toegeschreven, de Egyptenaren bekritiseerde omdat zij de lichamen van vroom overledenen, vooral van heiligen, wel begroeven en in linnen wikkelden, maar niet in de aarde begroeven. In plaats daarvan legden zij hen op bedden en bewaarden hen binnen privémuren, en zij beschouwden dit als een eer voor de doden. Dit was omdat de lichamen van de patriarchen en profeten tot op die dag in graven werden bewaard, en het lichaam van Christus in een graf werd gelegd dat met een steen was afgesloten, totdat Hij op de derde dag opstond, en er niets groters en heiligers kon zijn dan het lichaam van de Heer.

Ik zei dat de lichamen of botten van overledenen, en dus ook van heiligen, niet lichtvaardig uit hun graven mogen worden gehaald. En dit is niet zonder reden. Want wij zullen gemakkelijk toegeven dat het voor de overheid toegestaan is om de lichamen van misdadigers, die al begraven zijn, uit hun graven te halen om anderen af te schrikken, zoals we lezen dat Josia deed (2 Koningen 23:16).

2. Het is toegestaan om de lichamen van vromen, die tijdens een vervolging op plaatsen zijn begraven die voor misdadigers bestemd waren, of op vuilnisplaatsen zijn gegooid, naar een eervollere plaats over te brengen en daar te begraven. Een beroemd voorbeeld van zo'n overbrenging wordt gegeven door Thuanus in zijn *Historiae* (Boek 17), waar hij vermeldt dat tijdens de regering van Maria het lichaam van de vrouw van Petrus Martyr, dat vier jaar eerder was begraven omdat zij de leer van haar man had omarmd, werd veroordeeld en door dragers op de schouders naar een vuilnisplaats werd gebracht. Maar toen Elizabeth aan de macht kwam, werden haar half opgegeten botten uit de stal gehaald, vermengd met de botten van haar kinderen, en in de aarde begraven. De reden hiervoor is dat het

rechtvaardig is dat de smaad die door de vijanden van de waarheid aan de vromen of hun lichamen is toegebracht, wordt uitgewist.

3. Het is toegestaan dat iemand die tijdens zijn leven van iemand hield, maar hem niet op de gewenste plaats kon begraven, later, wanneer de gelegenheid zich voordoet, het lichaam overbrengt naar een bestemde plaats, mits er geen sprake is van bijgeloof en de zorg voor de begrafenis aan hem toebehoort, vooral als de overledene dit tijdens zijn leven heeft verzocht. Zo lezen we in Exodus 13:19 dat Mozes, toen hij met de Israëlieten uit Egypte vertrok, de beenderen van Jozef meenam (Jozef had namelijk verzocht dat dit zou gebeuren toen hij nog leefde), en dat de Israëlieten hem in Sichem begroeven, in het land dat aan de zonen van Jozef toebehoorde (Jozua 24:32).

Ik zeg ten tweede: hoewel het geen misdaad is om voorwerpen die ooit aan heiligen toebehoorden te bewaren (wanneer er geen gevaar voor afgoderij bestaat), is het wel een misdaad om de botten van heiligen of iets wat de Rooms-Katholieken onder relikwieën verstaan, religieus te vereren, of dit nu gebeurt met absolute of gerelateerde verering. Dit bewijs ik kort als volgt:

1. Omdat God niet heeft geboden dat relikwieën van heiligen moeten worden vereerd, noch ergens in de Heilige Schrift heeft getoond dat Hem dit behaagt.

2. Omdat God het lichaam van Mozes zo begroef (Deuteronomium 34:6) dat de plaats van zijn graf onbekend bleef, duidelijk om te voorkomen dat zijn lichaam of botten zouden worden vereerd.

3. Omdat God alle zelfbedachte godsdienst (*ethelethreskeia*) heeft veroordeeld (Kolossenzen 2:18).

4. Omdat de heiligen zelf niet met religieuze verering mogen worden vereerd. Zie Deuteronomium 6:13; 10:20; Jesaja 42:8; 48:11; Matteüs 4:10; Openbaring 19:10; 22:8-9.

5. Omdat de meeste relikwieën van heiligen waar de Rooms-Katholieken zo trots op zijn, vervalst zijn. Zie Calvijns boek over het onderzoeken van relikwieën; Hospinianus, *De Templis* (Boek 2, Hoofdstuk 7); en Marnix van Sint-Aldegonde, *Tafels der verschillen* (Deel 5). Zie ook de disputatie van mijn collega Johannes Hoornbeeck over relikwieën, en Johann Gerhard, *Tractatus de Morte* (pagina 103). Ook de ellendige opschepperij van Baronius over het aantal spijkers waarmee Christus werd gekruisigd (in zijn *Annales Ecclesiastici*, jaar 326, §54), en de openhartige bekentenis van Cassander in zijn *Consultatio* (over de verering van relikwieën) zijn hiervan voorbeelden.

Ik zal niet onderzoeken wat de Rooms-Katholieken aanvoeren ter verdediging van de verering van relikwieën, omdat dit uitvoerig zou zijn en door velen al is gedaan. Zie onder anderen Chamier, *Panstratiae Catholicae* (Deel 2, Boek 20, Hoofdstuk 8-9); Rivetus, *Catholicos Orthodoxos* (Tractaat 2, Vraag 54); Amesius, *Bellarminus Enervatus* (Deel 2, Boek 5, Hoofdstuk 4); en Johann Gerhard, *Tractatus de Morte* (§95 en volgende).

Ik zei dat relikwieën van heiligen niet met religieuze verering mogen worden vereerd. Iemand zou daarom kunnen vragen: moeten zij dan met burgerlijke verering worden vereerd?

Antwoord: Ook dat zeg ik niet. De deugden van heiligen die echt heilig waren, moeten

worden geprezen en nagevolgd, maar hun lichamen of botten zijn niet geschikt voor verering, net zomin als hun haren, nagels, kleding, lappen stof, boeken of andere vaak nog minderwaardige voorwerpen.

Ik zeg ten derde dat het een laster is dat de calvinisten (zoals de Rooms-Katholieken hen noemen) waar mogelijk relikwieën van heiligen verbranden en in rivieren werpen, en dat het een leugen is dat zij de lichamen van de heiligen Irenaeus, Hilarius en Martinus hebben verbrand en in een rivier hebben gegooid. Zie hierover John Rainolds, *De Idololatria Romana* (Boek 1, Hoofdstuk 9), waar hij deze leugen weerlegt.

Zij beschuldigen ons van wreedheid tegen relikwieën van heiligen, terwijl zij zelf buitengewoon wreed zijn tegen heiligen, zowel levend als dood. Zij stellen veertien straffen in voor ketters (zoals zij alle ware gelovigen en vromen noemen), zoals te zien is bij Sylvester Prierias in zijn *Summa Summarum* (over ketterij en ketters, nummer 11 en volgende), en bij Azorius, *Institutiones Morales* (Deel 1, Boek 8, Hoofdstuk 10 en volgende). De derde straf (om er niet allemaal te noemen) is de confiscatie van goederen. De vierde is het afzetten van elke waardigheid, of zij nu leken, geestelijken, de paus of de keizer zijn. De tiende is dat zij geen erfgenamen kunnen aanwijzen. De elfde is dat hun vazallen worden vrijgesteld van hun plicht van trouw en gehoorzaamheid. En allen die door enige verplichting aan hen gebonden zijn, zoals dienaren of vrijgelatenen. De twaalfde is dat zij ter dood moeten worden gebracht. Azorius, *Institutiones Morales* (Deel 1, Boek 8, Hoofdstuk 13), zegt dat deze straf op sommige plaatsen met het zwaard, op andere door verdrinking, en weer elders, zoals in Italië en Spanje, door verbranding wordt uitgevoerd. Hij voegt Frankrijk toe aan Italië en Spanje, maar de vuren die daar ooit de gelovigen verteerden, zijn uitgedoofd. Moge God verhinderen dat zij ooit weer oplaaien. Dertiende straf: Ontzegging van de sacramenten en een kerkelijke begrafenis. Veertiende straf: Dat geen notarissen hen kunnen dienen door documenten voor hen op te stellen, en dat geen advocaat hen kan verdedigen.

Bovendien hebben zij overal vreselijke vervolgingen tegen hen die de heilzame leer beleden, opgewekt, en zij hebben niet geprobeerd hen met één plaag te vernietigen. Dit is te bekend om bewezen te hoeven worden. Ten slotte hebben zij zelfs de doden niet in hun graven laten rusten. Hierboven is gehoord wat er met de grote man Gaspard de Coligny en de vrouw van Petrus Martyr na hun dood is gebeurd. Nu zal ik, niet in mijn eigen woorden maar in die van Thuanus, toevoegen wat er na hun dood is gebeurd met Bucer en Fagius, uitstekende mannen die naar Engeland waren geroepen. Thuanus zegt in zijn *Historiae* (Boek 17):

“Al snel werd gehandeld over de opgraving van de lichamen van Bucer en Fagius. En omdat beiden tijdens hun leven niet alleen een verderfelijke en dwalende leer (naar het oordeel van de vijanden van de waarheid) hadden verspreid, maar ook een groep onder de ketters hadden geleid, en niet alleen zelf van de katholieke kerk waren afgedwaald, maar ook anderen een voorbeeld hadden gegeven om van haar af te vallen, werd besloten dat hun lichamen zo snel mogelijk moesten worden opgegraven. Want het is in strijd met de heilige

decreten en de discipline dat de lichamen van zulke mensen aan de kerkelijke censuur worden overgedragen, en het behoort tot een duidelijke belediging van de goddelijke majesteit en een schending van de heilige wetten. En het brengt enig gevaar voor de zielen en aanstoot voor de gelovigen met zich mee dat zij die door wetten en gewoonten van anderen zijn gescheiden, dezelfde begrafenisrituelen als anderen zouden delen. Daarom moet de plaats worden gereinigd, en mag er niets overblijven dat zelfs de elementen zou beledigen, en moet alles worden toegestaan wat nodig is voor het geweten van de zwakken.

De doden werden eerst en daarna nogmaals geciteerd, en getuigen werden tegen hen een en twee keer opgeroepen. Toen niemand verscheen die hun verdediging durfde op zich te nemen, werden zij uiteindelijk als weerspannigen veroordeeld, en op de vastgestelde dag, in aanwezigheid van de universiteit en de standen, nadat de bisschop van Chester een toespraak had gehouden waarin hij de strengheid van het oordeel verontschuldigde en zei dat het niet rechtvaardig was toe te staan dat de geesten van de zwakkeren langer worden gekweld door een ongereinigde misdaad, werd het vonnis uitgesproken. De lichamen van de doden moesten worden opgegraven en aan de koninklijke magistraat worden overgedragen, aangezien de priesters niet bevoegd waren om de doodstraf uit te voeren.

Er verstreken enkele dagen terwijl het vonnis naar Londen werd gestuurd en het bevel van de koninklijke magistraat arriveerde, waarin de straf werd opgelegd. Intussen hield Petrus een zeer venijnige toespraak tegen Bucer, die hij persoonlijk had gekend, en velen van de jeugd maakten uit losbandigheid vele gedichten om de doden te beledigen.

Uiteindelijk werden op 6 februari de lichamen opgegraven, en op een daarvoor bestemde plaats op het marktplein werd een zware paal in de grond geslagen, waaraan de lichamen als levenden werden vastgebonden, en een grote stapel hout werd klaargemaakt om hen te verbranden. Vervolgens werden planken opgericht om de lichamen te omringen, en aan beide kanten werden palen geplaatst die met ijzeren kettingen waren verbonden. En een groot aantal boeken van protestanten, die overal waren verzameld, werden in het vuur gegooid en samen met hen verbrand.”

IV. Vraag: Wat moet er besloten worden over knekelhuizen of ossuaria, dat wil zeggen gebouwtjes waarin de botten van de begravenen, uit de graven gehaald en aan alle ogen blootgesteld, worden bewaard?

Antwoord: Ik ben van mening dat deze knekelhuizen moeten worden afgeschaft.

1. Omdat we eerder al hebben bewezen dat de lichamen van de doden moeten worden begraven.
2. Omdat we ook hebben bewezen dat hun botten niet uit de graven mogen worden gehaald.
3. Omdat knekelhuizen lijken te zijn uitgevonden met het doel dat het volk, door het zien van de botten die erin zijn opgeslagen, meer zou worden aangespoord om gebeden te zeggen en missen te laten opdragen voor hen die zij hadden verloren, zodat zij sneller uit het vagevuur zouden worden bevrijd.
4. Omdat de botten die in knekelhuizen worden bewaard, meestal van armere mensen zijn,

die tijdens hun leven geen eigen graf hadden, en het voor de armen, wanneer zij dit zien, gemakkelijk verdriet en droefheid veroorzaakt dat hun toestand niet alleen tijdens hun leven, maar ook na hun dood harder is dan die van de rijken.

Tegenwerping: Hier wordt aangevoerd dat knekelhuizen nuttig zijn, zodat wij, door de botten die erin zijn opgeslagen te zien, ons herinneren dat wij sterfelijk zijn, en dus waakzaam zijn tegen trots, hebzucht en andere zonden.

Antwoord:

1. Als het Woord van God, ziekten en begrafenissen, die vaak voor onze ogen plaatsvinden, ons niet leren verstandig te zijn, zal het zien van menselijke botten ons ook niet tot een betere geesteshouding brengen.
2. Het past niet dat wij, omwille van een onzeker voordeel, onmenselijkheid tegen anderen begaan, die wij niet tegen onszelf zouden willen zien begaan. Want weinigen zijn er die niet liever hun botten in een graf laten liggen dan ze op te laten graven en in een knekelhuis te laten plaatsen.

Zie hierover Hospinianus, *De Templis* (Boek 3, Hoofdstuk 3); Zepperus, *Politia Ecclesiastica* (Boek 1, Hoofdstuk 15); en mijn eerbiedwaardige collega Voetius, *Appendix 2* bij de disputatie over kerken (deel 2, over begraafplaatsen, These 6, Probleem 10).

Andere dingen die over begrafenissen zouden kunnen worden gezegd, laat ik nu achterwege. Wat betreft de dingen die al zijn gezegd, vraag ik de lezer niet wat ik met de rechterhand heb aangeboden, met de linkerhand aan te nemen. Niet alles is, geef ik toe, van hetzelfde belang; sommige dingen zijn ernstiger, andere minder ernstig. Toch zijn alle dingen zodanig dat het niet onterecht is te vragen wat erover moet worden gedacht.